

letnik IV
številka

5

**jezik
in
slovstvo**

1958/1959

Jezik in slovstvo

Letnik IV, številka 5

Ljubljana, 15. februarja 1959

List izhaja od oktobra do maja vsakega 15. v mesecu (osem številčk)

Izdaja ga Slavistično društvo v Ljubljani

Tiska Celjska tiskarna v Celju

Uprava je pri Mladinski knjigi v Ljubljani

Opremila inž. arh. Jakica Accetto

Uredniški svet: *dr. Tone Bajec*, NUK, Slovanski inštitut v Ljubljani (urednik za jezikoslovni del); *dr. Marja Boršnik*, *Marjan Javornik*; *Janko Jurančič*, *Uroš Kraigher*; *dr. Lino Legiša*, Ljubljana, Vrhovčeva 4 (urednik za literarnozgodovinski del); *dr. Joža Mahnič*, Ljubljana, Česnikova 28 (urednik za metodološki del in odgovorni urednik); *Stane Mihelič*

Rokopise in dopise pošiljajte na naslove posameznih urednikov

Naročila in vplačila sprejema založba »Mladinska knjiga« v Ljubljani,

Tomšičeva 2, poštni predal 36, telefon 21-593,

tekoči račun pri Komunalni banki v Ljubljani

štev. 600-70/1-67

Letna naročnina 450 din; polletna 225, posamezna številka 60 din;

za dijake, ki dobivajo list pri poverjeniku, 360 din;

za tujino celoletna naročnina 600 din

Vsebina pete številke

<i>Tine Logar</i> Iz priprav za lingvistični atlas	129
<i>Jože Toporišič</i> Prešernova »Pevcu«	135
<i>Božena Orožen</i> Protestantovska književnost v srednji šoli	137
<i>Lino Legiša</i> Prezrt feljtonist Poklukar	141
<i>Jožef Poklukar</i> Pogovor zdraviga in bolniga kamna	145

Ocene in poročila

<i>Janko Moder</i> García Lorca v slovenščini	147
<i>Vatroslav Kalenić</i> Novo srbohrvatsko berilo	151

Zapiski

<i>Breda Pogorelec</i> Profesorju Nitschu v spomin	152
<i>Dušan Zgonec</i> Obravnava beriva v obvezni šoli	154

Slovníške in pravopisne drobtine

<i>J. G. Redka</i> doslednost	157
<i>J. G. Res</i> — za koga pišemo?	157
<i>j-š-Edini</i> — edin	158
<i>Ivan Tominec</i> O napačni rabi predloga nasproti	159
<i>Ivan Tominec</i> Primanjkat in primanjkovati	160
<i>Ivan Tominec</i> Velesila	160
<i>E. Bojc</i> Razzlogovanje, tujke in lokalizmi ...	160
<i>A. B. Opomba</i> uredništva	160

IZ PRIPRAV ZA LINGVISTIČNI ATLAS

Slovenska akademija znanosti in umetnosti v Ljubljani je med drugimi večjimi znanstvenimi deli, kot so slovar slovenskega knjižnega jezika, historični in etimološki slovar, slovar slovenskih vodnih imen s historičnim gradivom in razlagami, sprejela v svoj program tudi pripravo in izdajo slovenskega lingvističnega atlasa (SLA). Načrt zanj je napravil prof. Ramovš: on sam je sestavil vprašalnico, to je, določil vprašanja, ki naj bi se na terenu postavljala, pa tudi že izbral kraje, kjer naj bi se izpraševalo, le da je tu dokončno izbiro prepustil presoji zapisovalca na terenu, kajti šele ta v resnici lahko odloči, kateri govor je potrebno zapisati in katerega ne.

Program SLA predvideva nekaj več kot 800 vprašanj, ki naj bi se postavila in odgovori nanje zapisali v 312 krajih po vsem slovenskem narodnostnem ozemlju. 74 krajev je takih, ki niso v današnji republiki Sloveniji, marveč onstran naših meja v Avstriji (45), v Italiji (28) in na Madžarskem (1). Za zapisovanje v teh krajih bo treba dobiti dovoljenje pristojnih tujih oblasti, kajti dokler dialektološko delo tudi tod ne bo opravljeno, na izdajo SLA ni mogoče misliti, pa čeprav bi bilo zapisovanje doma že končano.

Po omenjenem programu se je začelo zbiranje dialektičnega gradiva že leta 1951. Doslej je bilo zapisanih nekaj nad 160 krajevnih govorov, torej dobra polovica. Vendar se bo moral zapisovalec v ta ali oni kraj še vrniti, ker se je pri pregledu zapisanega gradiva izkazalo, da je bil informator nezanesljiv ali pa je govor tako zapleten, da so zapisi pomanjkljivi. Zapisovalčeva naloga na terenu je namreč delikatna in po mojem mnenju težja in bolj zapletena, kot je na primer delo geografa, geologa ali botanika.

Odločilna za uspeh dialektološkega zapisa je seveda izbira informatorja, to je človeka, ki ga nameravamo izpraševati. Če pogrešimo v tem, je vse delo zastoj. Tako dialektično gradivo je brez vrednosti in znanosti kvečjemu v škodo in zmedo. In vendar so možnosti pomot pri izbiri informatorja v kraju, ki ga ne poznaš, kamor si prišel prvič, kjer nimaš nobenega znanca in tudi govorico prvič slišiš, neomejene. Nenavadno težko je namreč dognati, kaj vse se skriva za govorico človeka, ki si ga izbral, kaj je v njej pristno in domače, kaj pobrano, kaj individualno in kaj splošno, kaj starejše in kaj mlajše.

Skušnje imam, da utegnejo biti otroci pogosto zelo dobri informatorji, najslabši pa so navadno moški med 20—30 letom starosti. Ženske so navadno boljši informatorji kot moški, ker so večinoma bolj doma in zato tudi bolj konservativne v govorici.

Na pol izobraženih ljudi naj se dialektolog ogiblje, medtem ko utegnejo biti avtohtoni izobraženci včasih res izvrstni poznavalci svojega narečja, zlasti če jih jezikovna vprašanja še posebej zanimajo.

Prav tako važna kot izbira informatorja sta izpraševanje in zapisovanje, ki zahtevata od zapisovalca mnogo zbranosti, pozornosti, tenkočutnosti in seveda dobrega ušesa ter strokovne priprave. Pa še kljub temu se mu utegne zgoditi, da bo odšel s terena poln dvomov in nezaupanja v svoje zapise, negotov in nezadovoljen sam s seboj in s svojim delom. Da, tudi dialektološkemu delavcu grenke ure niso prihranjene. Problematika je včasih sila zapletena

in si ne moreš in ne moreš priti na jasno na primer niti glede narave intonacij, akcentskega mesta in kvantitete niti glede vokalnih kvalitet in narave posameznih konzontanov itd. Tedaj je najbolje, da govor za nekaj časa pustiš v nemar pa se kdaj kasneje vrneš v isti kraj.

Zbiranje gradiva za SLA je vsaj v geografskem smislu, to je glede gostote preiskovanih krajev, nedvomno doslej najpodrobnejše preučevanje slovenskih narečij. Preiskano in zapisano je že široko področje slovenskih zahodnih narečij od Ljubljane do Furlanije, Trsta in Istre (razen Benečije in Rezije), torej rovtarsko dialektično področje, Cerkljansko, Tolminsko, Kobariško z Breginjskim kotom, Bovško s Trento, Banjšice, Brda, Vipavska dolina, Kras, Pivka, Brkini in Istra. Prav tako so pregledani veliki deli gorenjskega dialektičnega teritorija na severozahodu in vzhodu v Bohinju, Ratečah, Kranjski gori, po Tuhinjski in Moravški dolini ter Črnem grabnu, dalje ozemlja štajerskih in koroških narečij po Savinjski dolini, po Kozjanskem in ob Sotli, po osrednjem Štajerskem in po Pohorju, ob Dravi, Meži in Mislinji, po delu Slovenskih goric in Prekmurja. V glavnem zaključeno je tudi dialektološko zapisovanje po Beli Krajini in ob Kolpi proti Kostelu in Osilnici.

Za SLA je tako zbrano že obilo dialektičnega gradiva z velikega dela slovenske zemlje. Zato se mi zdi, da ne bi bilo napačno pogledati, ali je zbiranje gradiva za SLA obogatilo slovensko dialektologijo z novimi dognanji tako glede geografske razširjenosti posameznih narečij kot tudi glede posameznih pojavov glasoslovne, oblikoslovne in akcentske narave, da besednega zaklada posebej niti ne omenim.

Najprej bi na kratko pregledal pojave, ki vnašajo korekture v dosedanje znanje o geografski razširjenosti posameznih narečij. Glede gorenjščine smo bili po Ramovšu mnenja, da na severu sega do današnje jugoslovansko-avstrijske državne meje na Karavankah od Peči na zahodu do Okrešlja na vzhodu. Dialektološko delo v Ratečah, Podkorenu in Kranjski gori pa je pokazalo, da se po teh krajih ne govori gorenjščina, temveč bodisi čist koroško-ziljski govor z nekaterimi mlajšimi lokalnimi razvoji, bodisi govorica, v kateri se prepletajo starejši koroško-ziljski pojavi z mlajšimi gorenjskimi. Prvi je značilen za Rateče, druga pa za Podkoren, Kranjsko goro in Rute. Meja koroškega in koroško-gorenjskega dialektičnega ozemlja je nekako na Belici zahodno od Dovjega. Vendar tudi na Dovjem in v Mojstrani še ne slišimo čiste gorenjščine, ker se njuna govorica v dveh značilnih pojavih loči tako od gorenjščine kakor tudi od sosednjih zahodnogorenjsko-koroških govorov. Mislim na refleksa za *ê* in dolgi *ô*, ki sta tu ozki dolgi *eĭ* in ozki dolgi *ou*, podobno kot v nekaterih dolenjskih ali štajerskih govorih (*snĕjh*, *brĕjh*, *gnĕjzd*, *mlĕjk*, *strĕjha*, *brĕjza*, *cĕjsta*, *želĕjz*; *nôuč*, *rôuh*, *nôus*, *bôus*, *wôus*, *môuč*, *lepôu* itd.).¹ Dovška *eĭ* in *ou* sta bila pravzaprav enkrat že znana, kasneje pa so nanju popolnoma pozabili, tako da ju Ramovš v svojih Dialektih sploh ne omenja. Počnovno sta bila odkrita in poudarjena ravno z dialektološkim delom za SLA, njuna problematika pa obravnavana v SR V-VII (1954).

Nekaj na videz povsem enakega, genetično pa po mojem mnenju različnega je dialektološko delo za SLA odkrilo na vzhodnem robu današnje gorenjščine, namreč v srednjem delu Tuhinjske doline (Šmartin, Steblevek, Tuhinj, Češnjice, Cirkuše itd.) in v smeri proti Črnemu grabnu. Tu se sicer govori gorenjščina, dva refleksa, namreč *eĭ* < *ê* ter *ou* < *ô*, pa to govorico spet teme-

¹ Tu in pri nadaljnjih zgledih smo morali iz tehničnih razlogov pisavo poenostaviti. Op. ur.

ljito ločita od nje. Pojav je bil vsaj sporadično registriran že prej, vendar pa zaradi skopega gradiva napačno interpretiran. Novo gradivo zanj, ki je omogočilo tudi novo interpretacijo, pa je bilo nabrano prav ob delu za SLA.

Še večje korekture kot gorenjščina je doživelo savinjsko narečje. Medtem ko se je doslej navadno mislilo, da se po vsej Savinjski dolini od Griž navzgor, ob Bolski, spodnji Paki in Dreti govori enotno narečje z manjšimi razlikami zlasti na robovih, pa je zapisovanje za SLA odkrilo take dialektične pojave, zaradi katerih moramo na istem ozemlju računati z dvema izrazitima narečjema in enim govorom, namreč s srednjesavinjskim in gornjesavinjskim narečjem ter s solčavskim govorom. Njihova geografska razširjenost, podrobna karakteristika in poskus razlage nastanka vseh treh savinjskih narečij oziroma govorov je bila objavljena v SR V-VII (1954) in je plod zapisovanja za SLA na terenu Savinjske doline.

Temeljito so se spremenili tudi pogledi na tako imenovano pohorsko narečje. Prav pohorsko-kozjaško narečje je nazoren primer, kako težko je podati pravilno sliko obsežnejšega, zlasti še hribovskega jezikovnega področja, če nimaš dovolj gradiva ali če je to nabrano samo v tej ali oni vasi, medtem ko celotnega ozemlja nisi prehodil sam ali vsaj tvoj informator. Ramovš Pohorja ni sam dialektično preiskal, temveč se je zanesel na svoje informatorje. Tako se mu je zgodilo, da je sicer v glavnem pravilno popisal govorico južnih in vzhodnih pohorskih pobočjih, za katera je imel zbrano gradivo, zmotil pa se je, ko je mislil, da to velja za vse Pohorje razen njegovega severozahodnega dela v okolici Slovenjega Gradca, Dravograda in Vuzenice, ki ga pravilno uvršča h koroškemu dialektičnemu prostoru. Vse gradivo, ki ga navaja za dokumentacijo svojih trditev o pohorskem narečju, je bilo nabrano v vaseh in zaselkih po južnih in severovzhodnih pohorskih pobočjih, kjer ima govornica v resnici take posebnosti, kakršne navaja za pohorščino. Prav nobenega podatka pa ne navaja za vasi po severnih pohorskih pobočjih in ob Dravi zahodno od Ruš do Vuzenice, ker ga pač ni imel. Če pa pogledamo na njegovo dialektološko karto, vidimo, da je tudi to pohorsko stran vključil v štajersko-pohorski dialektični prostor, dasi celo v Dialektih, ki so izšli kasneje, zanjo nima nobenega narečnega gradiva. In v tem ravno ni imel prav. Poudariti moram namreč, da so med govorico severnih in južnih pobočij Pohorja bistvene razlike. Značilnosti, ki jih navaja Ramovš za pohorščino, so lastne v glavnem južnim in vzhodnim pobočjem, medtem ko se po severnih govore govori, ki imajo tu več, tam manj skupnosti s koroškim remšniškim narečjem onstran Drave. Med razvojem govorov na severni in južni strani Pohorja vsaj v starejši dobi ni bilo ožje genetične povezave, če seveda ne računamo s tako imenovano alpsko slovenščino kot skupnim razvojnim izhodiščem, saj se še danes med tem in onim dialektičnim pasom širi širok neposeljen višinski svet, ki je zlasti v starejših dobah preprečeval intenzivnejše stike. Kolikor je med njima skupnih, povezujočih dialektičnih pojavov, namreč štajerskih, so iz mlajše dobe, ko so štajerske novacije zaradi spremenjenih politično-upravnih in socialnih razmer z vzhoda in juga po Dravski dolini začele zajemati tudi ta, v starejših obdobjih izraziti koroški dialektični prostor. Mejo med štajersko-pohorskim in koroško-pohorskim narečjem je ustvarila narava sama z obsežnimi in visokimi ter še danes neposeljenimi pohorskimi hribi. Na to se je oprla starodavna upravno-politična razdelitev, ko je severna pohorska stran nekako do dravskega zavoja pri Fali in spodnja Mislinjska dolina prišla v sklop Karantanije, medtem ko je ostali del spadal v Posavsko in Podravsko krajino. Zato je razumljivo, da imata

severna pohorska stran in kozjaško področje onstran Drave še danes podobno govoricu, namreč koroško, medtem ko se po južnih pohorskih vaseh, zaselkih in kmetijah govori štajersčina. Čeprav je bila Dravska dolina od Ožbalta do Dravograda že sredi 12. stoletja priključena Podravski krajini in s tem ločena od Koroške, ta upravno-politična sprememba vse do danes ni odločilno vplivala na spremembo govorcev teh krajev: ostala je še naprej koroška in je taka še danes vse do dravskega zavoja pri Fali, koder je pač morala nekdanj potekati meja med Karantanijo in Podravsko krajino. To nam na eni strani prepričljivo dokazuje, da je bila že sredi 12. stoletja zaključena osnovna dialektizacija tega področja slovenske zemlje na koroško in štajersko dialektično območje, na drugi strani pa tudi to, da promet po Dravski dolini tudi po priključitvi na Štajersko ni mogel biti posebno živahen, kajti sicer bi bili morali podobno kot v prometno živahni Mislinjski dolini, ki je bila priključena k Štajerski celo nekaj stoletij kasneje, tudi ob Dravi nastati prehodni govori med štajersčino in koroščino. Takih govorov pa tod ni, temveč se še danes v ostri črti neposredno stikata štajerska in koroška govornica.

Dialektološko delo za SLA po Krasu, Notranjskem in po Istri je precej spremenilo tudi dosedanje poglede na kraško, notranjsko in tako imenovano brkinsko narečje v severni Istri. Predvsem je pokazalo, da z brkinskim narečjem kot posebno dialektično enoto ne moremo več računati; kajti po Brkinih se govori čista in običajna, po krajih bolj ali manj zdiferencirana notranjščina, podobna govorom, ki jih slišimo tudi po gornji in srednji Vipavski dolini ali po Pivki. Ramovš se je pri klasifikaciji istrskih govorov oprl na Mačekkega, ki je sicer bolj ali manj poznal istrske govore, ni pa mu bil znan celoten notranjski dialektični teritorij in je zato proti jugozahodnemu istrskemu šavrin-skemu narečju nastavljal še tako imenovano dekansko, to je kasnejše Ramovševo brkinsko narečje, ne zavedajoč se, da je to v resnici samo skrajni jugozahodni del notranjskega narečja. Tako je nastala napačna predstava o posebnem brkinskem narečju v Istri, namesto da bi govorili o notranjščini po Brkinih.

V križnem ognju dialektološkega zapisovanja za SLA so se precej spremenili tudi pogledi na kraško in notranjsko narečje, na njun geografski obseg, karakteristiko enega in drugega ter na njuno medsebojno razmerje. Pokazalo se je, da notranjščina na vsej fronti, tako v Vipavski dolini kot tudi na Krasu, sega mnogo dlje na zahod, kot se je mislilo doslej, namreč do črte Vrtovin v Vipavski dolini — Krajna vas pri Dutovljah na Krasu. Nekako po isti črti je za časa Velike Karantanije potekala meja med Furlansko in Istrsko marko. O karakteristiki kraškega in notranjskega narečja, ki je tudi doživelu pomembno, da ne rečem celo bistveno revizijo, pa tu ne morem govoriti, ker bi me odvedlo predaleč. V tej zvezi bi omenil samo še nehavno zanimiv problem, namreč vprašanje tako imenovanih monoftongizacij, ki nastajajo povsod tam v slovenskih narečjih, kjer se stika dialektična baza, ki govori za *ê* diftong *êi*, z dialektično bazo, kjer se govori za *ê* diftong *ie*, ali če se izrazim nazorneje: tam, kjer trčita skupaj izgovarjavi *zveizda* in *zviezda* ter *noys* in *nuos*. Ob takih dialektičnih stikih se povsod po Sloveniji diftong *eï* približa diftongu *ie* in diftong *ou* diftongu *uo* s tem, da se asimilirata in monoftongizirata v široka in dolga *e* in *o*, ki se lahko naprej razvijeta v ozka dolga *e* in *o*. Tako nastane med tema dvema različnima dialektičnima bazama z diametralno različnimi diftongi pas vmesnih govorov, za katerega so značilni monoftongi sredi dveh različnih diftongov *eï* - *ê* - *ie*, *ou* - *ô* - *uo*. Ta zanimivi pojav sem prvič srečal ob stiku notranjščine in kraščine na Krasu, kasneje pa sem ga opazil tudi drugod

po slovenski zemlji, tako v gornji savinjščini, v okolici Šoštanja, Mežiški in Mislinjski dolini, na Kozjanskem in ob Sotli ter končno tudi v Istri v nekaterih govorih tako imenovanega šavrinskega narečja. To spoznanje, do katerega sem prišel prav ob študiju kraščine in notranjščine, mi je pojasnilo marsikak dotlej nerazumljiv problem slovenskega vokalizma. Mislim, da ne bom izrekel popolnoma neverjetne hipoteze, če trdim, da te vrste monoftongizacija vsaj deloma pojasnjuje tudi nastanek gorenjskega in knjižnega monoftongičnega vokalnega sistema, ki je sicer sredi med dolenskim in štajerskim *ei*, *ou* ter koroškim *ie* in *uo* tako težko razumljiv.

Za slovenske beneške govore se je doslej mislilo, da na vzhodu segajo do današnje jugoslovansko-italijanske meje na področju, kjer je stara šele približno sto let. Dialektološko delo za SLA v Breginjskem kotu in po hribih ob Soči med Kanalom in Desklami pa je pokazalo, da je tudi tu potrebna korektura, kajti nadiško narečje sega dlje na vzhod vse do Borjane nad Nadižo in do hribovja med Idrijco in Sočo nad Kanalom.

Tudi briško narečje ni popolnoma vzdržalo preizkušnje ob delu za SLA. Doslej smo mislili, da je primeroma enotno, pa ni, kajti vrsta važnih glasoslovnih in drugih jezikovnih pojavov deli briško narečje na dva dela, namreč na govorico severozahodnih in govorico nizkih Brd. Bolj kot to pa je zanimivo, da je govorica severozahodnih Brd bližja govorom Banjške planote onstran Soče kot pa sosednjim briškim govorom v Biljani, Kozani, Medani in sosednjih vaseh. Zdi se mi, da se v tem čudnem razmerju zrcali davno gibanje briškega prebivalstva na eni strani proti Gorici, na drugi proti Krminu in Čedadu.

Končno bi tu omenil še narečja Bele Krajine, ki so spričo dela za SLA doživela novo klasifikacijo in deloma tudi novo interpretacijo. Na tem mestu bi poudaril samo to, da so govori v semiški, črnomaljski in metliški okolici naravno nadaljevanje dolensščine onstran Gorjancev in so po svojem razvoju čisti slovenski govori. Mešanja s srbohrvaščino vsaj v starejših razvojnih fazah tod ni bilo. Razvoj dolgih in kratkih vokalov je bil tod tak kot v dolensščini. Od nje pa se ločijo zlasti po tem, da imajo samo padajoče intonacije in da so izvedli nekatere akcentske premike, ki jih v dolensščini ni. Mnenja pa sem, da tu ne gre za pojave, ki bi nastali pod vplivom srbohrvaščine, temveč za samostojen belokranjsko-dolenski dialektični razvoj. Za to misel govore tudi refleksi na novo poudarjenih vokalov, ki so tipično slovenski. Podrobneje o belokranjskih narečjih tu ne morem govoriti, pač pa bo njihov opis, klasifikacija in poskus interpretacije objavljen v Slavistični reviji (SR).

To so osnovne spremembe, ki jih je spričo podrobnega dela za SLA doživela monumentalna stavba Ramovševih dialektov. Sicer pa se je stavba okrasila in obogatila z desetimi in stotinami novih pojavov fonetične, morfološke in akcentske narave, ki doslej v slovenski dialektologiji ali sploh še niso bili znani ali ni bila znana njihova geografska razširjenost ali pa so bili napačno interpretirani. Stare interpretacije so namreč propadle ob novem gradivu, ki je postalo hkrati izhodišče novih in zanesljivejših razlag.

Spričo neizčrpnega gradiva se moram omejiti samo na nekaj ilustrativnih primerov. Ob srednji Soči v Ročinju, Kanalu, Morskem in Avčah je dialektološko delo za SLA odkrilo nenavadno končnico za 1. in 4. sklon množine samostalnikov vseh spolov, namreč *-o*. Tod se torej govori: *nášo sviño so že veliko, muho so sitno, ŷso strieho so pokrito; nášo jápko so že zriélo; nášo drwo so síhu; nášo piščáncó so veliko; liépo dniéwo; gniéздо so vesáko, ŷso miésto nis liepo* itd. Še več, v Ročinju je *-o* iz prvega sklona množine prešel celo v peti sklon mno-

žine, tako da govore tam prav tako nenavadno končnico *-oh*: na pároh, na riúhoh, u hišoh, na prsoh, u játroh, u pl'úkoh, na urátoh, na óknoh itd.

Še bolj zanimiv kot ta dialektični teritorij je sosednji na obeh straneh Soče, po Brdih in po Banjški planoti, kjer so se precej izgubile nominalne končnice. Ker je problem že obdelan in razložen v SR (XI, 1—2), se tu ne bom več spuščal vanj, pač pa bom za ilustracijo navedel samo nekaj primerov: *niemam brád, niemam môk, sm bráusu skir, gra s kráuj po ciést, smo prádle wún, di me malo uád, za ciést leži; ta smriek so debél, sm bray gób, sm gnauj pást krauj* itd.

Za slovensko dialektologijo več kot zanimivi pojavi so bili odkriti na Banjšicah samih, kjer je pri sekundarno poudarjenem vokalizmu tipa *žena, nôga, mągla* palatalna oziroma velarna narava sledečega zloga odločala o palatalnem oziroma velarnem refleksu prvega zloga. Zato se tod govori: *nąga: na nęg; rąka: na ręg; ótrok: pl. otręc; čólo: na čěl; sòstra: sèstre; žona, sm vidu žòn, sm šu z žòn: je dauj žèn; tóta: je dauj tèt; je pòkla: so pèkle: je nòsla: smo nèsle; mòtla: na mètle; stóza: na stèz; pəs: pès (pl.)* itd.

Dialektološko gradivo za SLA je res neizčrpano. Naj omenim samo še, da so na primer v zgornjesavinjskem narečju novi, lokalno razviti palatalni konzoni postali pravi fonemi, da govore na primer v Starem trgu ob Kolpi čisti *i* za dolgi *u* (*klíč, vísta, hríška, brís, píst, síha, glíha, kírim* itd.), da se na Planini nad Sevnico in v okolici širi za *ê* refleks *ā* (*bráza, trábuh, dálaš, stráha* itd.), da je na primer v Kozani v Brdih *ā* > *ō* povsod razen pred nazali in za njimi, da pa je obratno v Solkanu in okolici isti *ā* vedno ostal, samo pred nazali in za njimi se je reducirjal v *ə/a* (*máslo, máčka, nąša*), da je v Brdih končnica za drugo osebo dvojine *-ta* spodrinila *-te*, medtem ko je na primer na Kostelskem in v Osilnici ob Kolpi končnica za drugo osebo množine dobila obliko *-šte*, kjer je š preprosto vzet iz končnice za drugo osebo ednine, da se v pasu Otlica-Predmeja za *ū* govori *iū*, da so v Drašičih nad Metliko skupine *ino, ilo, ina, ila* po progresivni asimilaciji prešle v *ino, il'o, ina, il'a* (*viño, spomińa, cekina; sil'a, sm spil'a, sodil'a, pustil'a, zvonil'a, solil'a* itd.), da v Osilnici švapajo kot na Gorenjskem, da je severni del Bele Krajine četrto, Stari trg, Kostel in Osilnica pa peto področje fonetično utemeljenega terciarnega preskoka slovenskega dolgega cfl. za en zlog nazaj, da se po Pohorju (Ribnica, Brezno) pri glagolih III. in IV. vrste zelo uporablja z *-de* razširjena končnica za tretjo osebo ednine (*koside, trpide, grmide, želide, plesnide, frčide, smrdide*), da je v okolici Komna v orodniku množine moška končnica *-i* prevzela funkcijo končnice ženskih ajevskih debel (z *brádi, sèstri, kósi, nôgi*) itd.

Preden končam, bi se na kratko dotaknil še dveh problemov. Najprej livške besedne tonike in akcentuacije tipa: *zbiézdá, lúná, brádá*. Doslej se je mislilo, da je ta značilna tonika nastala zato, ker je rastoči akcent s prvega zloga začel prehajati naprej na zadnji zlog, ki je že tonično višji, nima pa še ekspiratornega naglasa. Dialektološko delo na Livku je vsaj za govorico tega kraja privedlo do drugačne razlage. Tonika, ki jo slišimo v besedah tipa *zbiézdá*, je namreč značilna samo za nekdanje oksitone, ne pa tudi za besede, ki so od vsega začetka imele naglas na korenu. Tonika teh besed je namreč drugačna: *striéha, bába, briéza, ciésta, siéme*. Iz tega je jasno, da je tonični višek na zadnjem zlogu v besedah, kot je *zbiézdá*, ostanek nekdanje oksitoneze, torej poudarka na zadnjem zlogu, ne pa rezultat časovno mladega pomikanja dolgega akuta naprej. Verjetno je, da je ta tonika nekdanj veljala za vso Soško dolino, kasneje pa se je lahko analogično razširila tudi na take besede, ki prvotno niso bile končno naglašene.

Dialektološko delo za SLA pa ni odkrilo le mnogo novih glasoslovnih, oblikoslovnih in akcentskih pojavov v slovenskih narečjih ter določilo geografske obsege tem in tudi že doslej znanim, temveč vsaj v omejenem obsegu pomeni tudi obogatitev slovenskega leksikona z novimi izrazi in sinonimi ter s tem, da je natančno določilo njihovo geografsko razširjenost. V ilustracijo bi navedel samo nove sinonime za *netopirja*, *bramorja*, *močerada*, *koruzni storž* in *ošpice*, ki sem jih za primer zbral iz kartoteke. Pleteršnikovi izrazi za »*netopirja*« so se pomnožili s sinonimi: *tropir*, *mladopir*, *košmiš*, *slépa miš*, *pól tič* *pól miš*, *mrák*, *sómračnik*, *špérič*, *tičica* in *flédermauš*. Za »*bramor*« se govori še: *mrámorica*, *pódlaka*, *mêdved*, *medvédec*, *medvédica*, *medlévec*, *vréver*, *črv in krompirjevec*. *Močeradu* pravijo tudi: *mačerónek*, *močerádnjak*, *močerádnik*, *močerádek*, *močír*, *močórek*, *močúrek*, *deževnik*, *ležévník*, *štêrn*, *štêrnguker* in *réperli*. Novi izrazi za *koruzni storž* (der Maiskolben) so: *kèrž*, *čèrž*, *štèrc*, *gláva*, *štòk*, *štrúca*, *lítica*. Sinonimika za *ošpice* se je obogatila še s temile izrazi: *špíčke*, *špíčice*, *píčke*, *plêhi*, *žitovnice*, *súknjice* in *góbe*.

Ob koncu se mi misel vrača na prof. Ramovša. Monumentalna stavba slovenskih dialektov je njegovo delo. Njegov pa je tudi načrt za njeno še bolj smiselno ureditev in preureditev, za notranjo obogatitev in okrasitev z detajli. Tudi to, ne le slovenski lingvistični atlas, je imel pred očmi, ko je snoval zanj načrt in mu določal program. Zato bo to delo, kadar bo končano, predvsem spomenik Ramovševemu geniju.

Jože Toporišič

PREŠERNOVA »PEVCU«

Ta silna pesem je razen pri profesorju Slodnjaku, ki jo je analiziral zlasti doživljajno, od nekdaj zbujala pozornost predvsem s svojo nenavadno obliko. Dvoje je bilo pri njej nadvse zanimivo: ustroj kitic in rima. Profesor Kidrič je v prvem videl zlasti izpolnitev oblikovne naloge, ki naj bi se bila pesniku zastavila »ob Langejevih in Gottholdovih obsodbah takih (oblikovnih) igračk v aleksandrijski literaturi«. Težko se je sprijazniti s takšno domnevo: pesnik v Pevcu obravnava najusodnejšo življenjsko dilemo, trpljenje — smrt, jezikoslovna analiza pa za ustroj pesmi odkriva naravne, doživljajno izrazne razloge.

Pesem sestoji iz štirih vprašanj vzklikov in iz vzklika zapovedi. Iz zadušljive praznote tedanjega življenja, to je iz odsotnosti žive duševne angažiranosti, se pesniku iztrgajo najprej tri zaporedna vprašanja vzkliki, ki so prvi del pesmi. Z intenzivnostjo, ki jo opravičuje pesnikova duhovna ogroženost, zadoni v praznino najprej vprašanje: Kdo zna noč temno razjasnit, ki tare duha! Pesnik je z napačnim akcentom (kdo zna namesto kdó zna) sam zakrivil Kidričevo metrično zmoto, da gre za trohej, pa tudi deloma napačno tolmačenje te in naslednje kitice glede zvokovne simbolnosti v njiju prevladujočih samoglasnikov *a* oziroma *e*. Profesor Slodnjak je za prvo kitico pravilno ugotovil upor (pač pesnikov upor zoper lastno trpljenje oziroma utapljanje v njem), toda upora ni pripisovati ponovljenemu vokalu *a*, temveč, razen smislu, predvsem intenzivnosti, s katero je vprašanje postavljeno. Najmočneje pa je v vsej prvi kitici naglašena beseda *kdo*, vprašalnica, ki je hkrati tudi intonacijsko najvišja; od nje naprej pojemata tako intenzivnost izgovora kakor

intonacijska višina posameznih besed. Pesnik je uporabil v prvi kitici vokale *a* pač zato, ker tudi akustično označujejo stopnjo vznurjenosti, ki jo je nato z dvema naslednjima kiticama mogoče še stopnjevati. Upor — in celo stopnjevan upor — ki se bo zdaj zdaj zlomil v samem sebi, imamo tudi v drugi in tretji kitici, z rimama *e* oziroma *i*. — Silva Trdinova, ki je v svoji knjigi podala med drugim tudi nekako poetiko slovenskega vokalizma, trdi, da je v naši pesmi Prešeren z *a* izrazil nemir in upornost, sicer pa da *a* navadno izraža gorje. Koliko je v tem resnice, je že povedano, napačen pa je posploševalni zaključek o doživljajni vrednosti vokala *a*. Naravna psihološka reakcija na glas *a* ne spominja na gorje (vihar, orkan), saj se glas *a* uporablja kot naraven začetek v besedah kot *mama*, *ata*, kar prav gotovo ne kaže niti na brezup niti na druge temne strani človekovega življenja.

Druga kitica ima en verz več kakor prva. Kidrič je v njej pravilno zaslutil rast vprašanja. Pesnik vzklika iz svojega nerazumskega, duševnega, srčnega bistva: tu je človek še bolj ranljiv in boleč kakor na področju razuma. Kitica je tedaj narasla zaradi stopnjevane pesnikove prizadetosti, ki se je s tremi vrsticami izrazila ostreje, kot bi se bila mogla z dvema, ki bi bili navesezadnje tudi zadostovali. Toda v tem primeru bi bili imeli ravnovesje s prvo kitico, ki ga pa doživljajsko ni, zato je pesnik neprisiljeno dodal še eno vrstico. Naraščanje pa imamo še v enem oziru: vsa druga kitica je izgovorjena na večji tonski višini kakor prva. Tudi to je povsem naravno in nič izumetničeno, saj tudi v vsakdanjem občevanju, kadar zaporedoma vprašamo isto, drugikrat vprašamo z »višjim« glasom ali pa z večjo močjo. Temu temeljnemu stopnjevanju se pridružuje še akustično svetlejši vokal *e* v rimi. Vokal *e* sam, kakor uči eksperimentalna fonetika, ni nabit niti z bolečino niti s skrbjo in tesnobo, kot bi se dalo misliti, če bi ga upoštevali samo v zvezi z našo drugo kitico. Nasprotno: ob srednji intenzivnosti in tonski višini zbuja asociacije, podobno tudi *i*, s tankimi, čistimi in svetlimi predmeti. Kar to kitico napolnjuje z bolečino, je grozotna podoba kragulja, ki »trga srce od zore do mraka, od mraka do dne«, in prav ta podoba je sicer svetlim, tankim in lahkim vokalom odvzela prijetno svetlobo in lahkoto in jih tako rekoč nevtralizirala v njihovi prijetnostni funkciji, medtem ko jih je tonsko privzdignjena stavčna intonacija približala predmetom in predstavam, ki bodejo, režejo in slepijo. Mučno sliko pesnikovega doživljanja krepijo s svojim motnim odmevom še težki soglasniki, labiali in velari (ponavljanje glasov *k* in *g* pa še *v*, *m* in samoglasnik *u* v besedah *kragulja* in *kljuje*).

V tretji kitici se vse v drugi kitici omenjene lastnosti priostrijo do skrajne meje. Vse pesnikovo življenje stoji pred nas: boleči spomini nekdanjih dni (tudi spomini na mladostno srečo so taki, kot nam pove sonet O Vrba), brezup iz prihodnosti, praznota v sedanjosti. Poleg rednega vprašanja vzklika je porabil pesnik za vsako časovno obdobje svojega življenja po eno vrstico; s tem je prirastek četrte vrstice v tej kitici notranje upravičen. To je najbolj očitno stopnjevanje. Najintenzivnejše pa je gotovo v višini intonacijske linije, ki se je povzpela tako visoko, da bi se pri nadaljnjem vzdigovanju nujno morala zlomiti. Tonski vzdig intonacije spremlja in podpira tudi artikulacijsko najvišji vokal *i*: štirikrat nam na koncu vrstice prebada ušesa, pa tudi interno je zlasti v drugem verzu na gosto posejan (izbrisat iz spomina nekdanje dni). Tako je obup, ki se boji samega sebe, dosegel svoj višek; do skrajnih meja je prignana intonacijska višina in celo artikulacijsko stopnjevanje v isti smeri ni več mogoče. Mogoč je le še korak v katastrofo, a pesnik se od nje v naslednjih kiticah odvrača.

V prvih treh kiticah je vzklikal in spraševal človek, v zadnjih dveh odgovarja pesnik, najprej še z nasprotnim vzklikom, nato z zapovedjo. Stavčna intonacija, ta tonski ekvivalent človekovih fizioloških reakcij, ki je v tretji kitici grozila, da se bo zlomila, se začenja umirjati, in sicer tako, da se spušča na manjšo višino, dokler se v zadnji kitici skoraj popolnoma ne umiri. Umirjenje se sprva kaže tudi v rimi: o iz četrte kitice je artikulacijsko nižji kot i v tretji. Pesnik je s ponovnim zapiranjem rime (vokal u) v zadnji kitici podprl intenzitetno naraščanje v stavku *trpi brez miru*, kar se upira pomirjanju stavčne intonacije in učinkuje disharmonično, vendar pa prav zvesto napoveduje nemir in spopade v nadaljnjem pesnikovem življenju, ki se nikoli ne bo moglo umiriti. V zadnjih dveh kiticah prevladujoča vokala o in u, ki jima tudi eksperimentalna fonetika potrjuje asociacije s temnim, topim in počasnim v človeškem življenju (Kidrič je dobro opazil počasne troheje na koncu pesmi), se res uveljavljata v teh lastnostih, ker se njunim glasovno doživljajnim značilnostim ne upira smisel zadnjih dveh kitic, temveč jih, nasprotno, podpira.

Veliko Prešernovo ustvarjanje je usmerjalo predvsem doživetje. To si je ves čas iskalo oblik, v katerih bi se najadekvatneje utelesilo in se tako preneslo na prihodnjega doživljavca. Če so nam oblike Prešernove pesmi znane iz drugih literatur, to samo pomeni, da jih je pesnik uporabil iz istega razloga, iz katerega so v raznih literaturah nastale: ker so bile vsebini primerne, ker so jo soizražale. Tako je tudi z našo pesmijo: Prešeren se v njej ni trudil dokazati, da je tudi carmen figuratum lahko kvalitetna umetnina; razporeditev rim ima globljo utemeljenost, kakor je spomin na šolsko zapovrstje samoglasnikov v abecedi; zakoreninjene so v tipiki pesnikovega takratnega doživljanja in logiki njegovega izraza, zato je kaj malo verjetno, da bi bil pesnik z uporabo peterih vokalnih rim namigoval na vesoljnost pesniškega poklica. Vsa pesem je natančen izraz Prešernovih takratnih doživljanj, in sicer neskončno ubran izraz: razbolelim gibom duše je pokorno sledila vsa izrazna zmožnost slovenskega jezika. V tem je pesnik dosegel čarobno moč orfejevskih strun, katerih glasovom so se bila nekoč vdala ljudstva »Tracije sirove«. S svojo umetnostjo, katere odlični zastopnik je tudi pesem Pevcu, si je pesnik pokoril ne le srca tistih, ki govore in čutijo slovensko, temveč potencialno tudi vseh, ki govore in čutijo človeško. In v tem je nemara njegov univerzalizem.

Božena Orožen

PROTESTANTOVSKA KNJIŽEVNOST V SREDNJI ŠOLI

Kako naj bi danes v srednji šoli predavali najstarejšo književnost, ni samo strokovno, ampak tudi metodično vprašanje. Na kvaliteto pouka je treba paziti zlasti zato, ker ta književnost nima estetske vrednosti. Pouk je pa vendarle treba urediti tako, da nudi učencem čimveč pozitivnega.

Nižješolec je svoji razvojni stopnji primerno iz beril nesistematično spoznal prozo in poezijo naših literarnih ustvarjalcev, petošolec si je ob spoznavanju proznih in pesniških oblik znanje še dopolnil in poglobil. Višješolec pa naj bi domačo literaturo dojel sistematično v njenem razvoju; spoznal naj bi njeno rast v vsebinskem, idejnem, estetskem in jezikovnem pogledu, doumel njeno

povezanost z nacionalnim in družbenim stanjem. Prav za razumevanje njene rasti pa je nujno ne samo doživeti novejšo prozo in poezijo, ampak tudi spoznavanje njenega rojstva, poznavanje protestantske književnosti. To je izobraževalni namen.

S poukom tega literarnega poglavja želimo doseči tudi vzgojni namen. Dijakom moramo razložiti, zakaj imamo pri nas komaj slovstvene začetke v času, ko imajo na primer Angleži že svojega Shakespeara. S tem jim spodbijemo tolikokrat se ponavljajoče mnenje o zaostalosti naše literature, tudi poznejše, manjvrednostni občutek glede domače ter precenjevanje tuje, včasih celo ne-kvalitetne literature. Pokažemo jim, da so naši možje storili po svojih najboljših močeh vse, kar je bilo v takih razmerah mogoče. Pri tem jih opozorimo na številne izraze ljubezni do domačega in do slovanskih jezikov, ki jih srečujemo pri Trubarju, Dalmatinu, Bohoriču; na zavest trdne povezanosti z ljudstvom, iz katerega so izšli, a tudi na njihov odziv na ideje sodobnega humanizma. Želeti je, da bi dijaki občutili spoštovanje do prizadevnih kulturnih delavcev, četudi njihov trud ni rodil del, ki bi tudi njim kaj povedala.

Slika, ki jo učenec dobi v gimnaziji o starejši slovenski književnosti, bi morala biti jasna, manj podrobna (biografsko in bibliografsko), a tembolj živa prav zato, da bi njene obrisne ohranil še v poznejših letih, saj se s to dobo ne bo pozneje nikoli več ukvarjal. Snov ne sodi med poglavja literarne zgodovine, ki bi dijaka že sama po sebi pritegnila. Sicer se pa to dogaja z vso našo starejšo književnostjo do Prešerna, razen Linhartu (Micka in Matiček) ter deloma morda Vodnika. Šestnajstletnega dijaka privlačujeta predvsem lirika in roman (S. Engelmann, *Methodik des deutschen Unterrichtes*, 1929), saj ustrezata razvijajočemu se čustvovanju pubertetnika in mu odpirata pogled v široko življenje, ki ga sam še ne pozna, a po njem hrepeni. Zato se kaj lahko primeri, da poglavje o začetkih naše književnosti zdrzne mimo dijaka, ne da bi ga kakorkoli prizadelo, in da dijak v najboljšem primeru ohrani v spominu le ostanke formalnega znanja o pisateljih in vrsti cerkvenih knjig. Ker je torej gola snov za dijaka nepriljubljena, se mi zdi glavna naloga profesorja, da poišče v gradivu stvari, ki bi dijaka utegnile problemsko zanimati, in protestantizem poveže s preteklostjo krajev, ki so učenca domači, da ga tudi čustveno dojame.

Pri označitvi posameznih obdobij ali literarnih osebnosti je praktično nemogoče izhajati iz literarnih del samih, kot zahtevajo nekateri metodiki (Mamuzić, *Ogledi iz shr. nastave u srednjim školama*, Beograd 1939; S. Engelmann, *Methodik des deutschen Unterrichtes*, 1929; P. Barth, *Die Elemente der Erziehungs- und Unterrichtslehre*, Leipzig 1919), češ da mora sicer dijak profesorjevemu pripovedovanju zgolj verjeti, ni pa sam praktično aktiven. To drži, toda pri pouku literarne zgodovine, zlasti starejših obdobij, je že zaradi snovi same, pa tudi zaradi omejenega časa najbolj primerna pripovedovalna metoda. Če bi se namreč pri označitvi kakega pisatelja ravnali vseskozi po analitični metodi, bi morali že v šoli prebrati njegova najvažnejša dela, da bi potem lahko skupno ugotovili značaj njegovega ustvarjanja, česar pa čas glede na obsežen učni načrt še zdaleč ne dopušča. Toda bilo bi prav tako napačno, če bi se omejili na golo razlago in nato na branje odlomkov brez opozoril in pogovora z dijaki. Z branjem je mogoče in treba potrditi razlago in jo utrditi s primeri, zlasti pa priti do idejnih zaključkov (dijaki naj se s profesorjevo pomočjo skušajo sami dokopati do njih), ki veljajo za tisto delo in za pisatelja. Tako je mogoče sprejemanju in usvajanju profesorjevih besed pridružiti še samostojno dejavnost, ki privede do lastnega odkrivanja, kar se trajneje ohrani v zavesti.

Kar velja za podajanje literarne zgodovine nasploh, velja tudi za protestantovsko književnost. Pri označitvi celotnega obdobja je treba uporabljati pripovedovalno metodo, a poživiti jo moramo z vmesnimi vprašanji s področja zgodovine, ki omogočajo dijakom povezavo že znanih dejstev z novimi. Preprosto in razumljivo, brez učenih definicij in tujk, ki jih je tudi pri pouku literarne zgodovine že kar preveč, skušajmo razložiti osnovna gibala, ki so sprožila reformacijo, v čem je bilo njeno bistvo, na kakšen odziv je naletela pri posameznih plasteh in zakaj, kako je z reformacijo povezano rojstvo naše knjige, katere so bile nasprotno sile, ki so jo končno zatrle, ne da bi uničile njeno glavno pridobitev. Dijaki naj tako že za pozneje doumejo, da družbeno-politični okviri k posameznim literarnim obdobjem nikakor niso samovoljni ali odtrgani od literature, ampak da jo v marsičem pojasnjujejo.

Pripovedovalno metodo uporabimo tudi pri obravnavanju protestantovskih piscev, a pri oznaki njih dela in miselnosti ob tekstu posezimo po vpraševalni in analitični metodi, ki naj dijake razgiblje, in sicer že ob oznaki Trubarjevega dela. Prvi tekst jim preberimo sami. Učenci samo poslušajo, da akustično dojamajo jezik. Seveda ima tako branje še poseben pomen, če je profesor Dolenjec. V narečju zapisani teksti spravijo dijake v dobro voljo in s tem je že ustvarjen stik. Nato tekst preberejo dijaki in ga prevedejo v sodobno slovenščino; pri tem ugotovijo dolenske glasovne posebnosti, danes pozabljene izraze, tujke iz nemščine. Vprašamo se, zakaj je Trubar pisal tako in ne bolj čisto, »knjižno«. Tako mimogrede rešimo vprašanje o nastanku knjižnega jezika. Nazadnje prav tako skupno pregledamo črkopis (prvi brani tekst bi moral biti natisnjen v bohoričici). Učenci z veseljem izbrskajo iz spomina svoje znanje bohoričice, ki jim je še ostalo iz četrtega razreda. Podoben, a nekoliko krajši postopek je tudi pri Krelju. Že ob tekstu, ko raziskujemo jezik, opozarjamo na Trubarjev trud in ljubezen in v dijakih skušamo zbuditi spoštovanje do njegove prizadevnosti in marljivosti. Iz izbranih besedil jim poskušamo približati tudi Trubarjeve družbene in verske nazore. Tokrat jim sami preberemo (predvsem zaradi učinkovitosti) na primer odlomke o krivični gospodi, o dolžnostih podložnikov, zoper zidavo romarskih cerkva. Spomnimo se, da je bilo 16. stoletje čas kmetskih puntov, in se vprašajmo, kakšen odnos je zavzel do njih Trubar. Da Trubarja z njegovo dobrodušno zgovornostjo bolje spoznamo, preberemo — če seveda čas dopušča — tudi njegovo poročilo o sprejemu v Ljubljani; sicer jim ta dogodek samo nekoliko opišemo. Ne bi bilo nápak, če bi si dijaki zapomnili kak značilen stavek iz Trubarja v originalnem jeziku.

Zanesljiv stik z dijaki in jasnost njihovih predstav torej omogoči vpraševalna oziroma pogovorna metoda, izzvana ob branju. Kako doseči še intimnejši stik med protestanti in našim šestošolcem? Tu nam je v pomoč snov sama. V njej namreč poleg bistvenih idejnih, socioloških in literarnih elementov poiščemo drobne zanimivosti, ki sicer nikakor niso nujne, a dijake pritegnejo. V Brežicah bodo na primer še iz četrte šole večinoma vsi vedeli, da je imel Bohorič v Krškem svojo šolo, da je bil Dalmatin doma iz okolice Krškega; za dijake iz Brestanice gotovo ne bo nezanimivo, da se je nekje v bližini njihovega kraja baje rodil Bohorič. Nekateri Sevničani že vedo za »lutrovsko klet«. Eden izmed njih bi si jo lahko posebej ogledal in poročal, kakšna je in kakšne freske so v njej. Brežičane bo nemara zanimalo, da je bilo med njihovimi daljnimi predniki toliko protestantov, da so se morali katoličani s službo božjo umakniti v okoliško cerkev sv. Lenarta. Ko jim omenimo, kako je bil Trubar oster s svojimi nasprotniki, kot dokaz lahko povemo, da je v Ta prvem psalmu

ž nega trijemi izlagami napadel bojevitega katoliškega duhovnika Polidorja Montagnano, ki je bil nekaj časa župnik tudi v Leskovcu pri Krškem. Ob pripovedovanju o Bohoriču lahko tudi prikažemo, kako so se učili pred štiri sto leti, kakšne so bile takrat šole. To so malenkosti, ki jih ob ugodnih priložnostih omenimo mimogrede, a utegnejo ostati v učenčevi zavesti in dosežejo svoj namen, če so zvezane s tistim, kar je za protestantovsko književnost bistveno.

Pač pa se moramo močno omejiti v letnicah; razmejitev obdobja, Trubarjevo rojstvo in smrt, izid prve knjige, Dalmatinove Biblije in Bohoričeve slovnice — to popolnoma zadostuje; več od dijakov ne zahtevajmo. Preveč letnic je breme, ki se ga spomin kmalu otrese. Seveda z letnicami opremljamo še to in ono, a zgolj v orientacijo. Prav tako se omejimo pri naštevanju naslovov protestantovskih tiskov. Imenoma navedemo samo res temeljna dela, sicer je pa važno, da učenci vedo, kolikšna je bila tedanja literarna žetev, in da jim je jasen značaj knjig. To velja predvsem za Trubarja zaradi njegove posebne plodnosti.

Četudi gre za šestošolce, možnosti vizualnega dojetja ne kaže opustiti. Poleg fotografskih posnetkov iz Ruplovih Protestantovskih piscev ali iz Zgodovine slovenskega slovstva I (1956) vzemimo še faksimile Trubarjevega katekizma, ki naj si ga dijaki dobro ogledajo in poskušajo brati. Četudi so dijaki Dalmatinovo Biblijo večinoma že videli ob prejšnjih ogledih muzeja, jih ob razlaganju Dalmatina še posebej peljimo tja, da si to jezikovno in grafično pomembno delo še natančneje ogledajo. Obenem jih lahko opozorimo na tisk v tujini, na prevoz knjig v domovino in podobno. Ob koncu poglavja, ko bi bila snov še živa, jih peljimo v Narodno in univerzitetno knjižnico v Ljubljani, da si v rokopišnem oddelku ogledajo še druga dela. (Obisk bi morda zvezali z ogledom kakšne predstave v Drami.)

Praksa kaže, da je ob normalnem delu časa prej premalo kot preveč. Pri morebitnih suplencah pa lahko posežemo po Cvetniku naše reformacijske misli in preberemo kako povest ali pesem. Tako se dijaki sami spomnijo, da so brali v četrti odlomek iz Tavčarjeve povesti *Vita vitae meae* in Aškerčevo Slovensko legendo. Morda poznajo tudi Jurčičevega Jurija Kobilu. Ob vseh leposlovnih tekstih s protestantovsko tematiko bi lahko poudarili razgibanost časa, ki je spodbudila naše pisatelje in pesnike k oblikovanju. Če pa zaradi pomanjkanja časa ne moremo uporabiti Cvetnika, vsaj opozorimo na nekatere povesti (*Vita vitae meae*, Grajski pisar, na odstavke v Visoški kroniki in V Zali itd.) in nasvetujemo, naj jih prebero. Morda nas bo ta ali oni prizadevnejši dijak poslušal in si s tem poglobil stik s protestantizmom.

Ali naj dijaki obdelajo za domačo ali za šolsko nalogo kako literarno temo iz protestantizma? Literarne teme so kaj pogoste pri šolskih nalogah: strnjene oznake obdobj, oznake posameznih osebnosti ali motivično zaključenih skupin pesmi itd. Naslovi večkrat mnogo obetajo, a izpolnitev je drugačna. Dijaki namreč v nalogah pogosto reproducirajo profesorjevo predavanje. Tudi kadar si ob branju del sami ustvarijo sliko tega ali onega pisatelja, često podajajo v deloma preoblikovanih stavkih profesorjeve besede, saj je to laže kot najti za lastne, morda še ne dovolj jasne sodbe svoj izraz, posebno še v omejenem času ene šolske ure. (Seveda se pa vedno najde kak dijak, ki ume povedati kaj svojega.) Če je torej tako že z obdelavo tém iz novejšje književnosti, ki je dijakom bližja in tudi sicer mikavnejša, potem moramo še prej pričakovati nekakšno obnovo pri obdelavi starejšega slovstvenega obdobja. Joža Mahnič je svetoval v predavanju Metodološki prijemi pri pouku literarne

zgodovine, naj bi literarnozgodovinske naloge predstavljale »preglede čez širšo snov ali pa samostojne rešitve zastavljenih vprašanj«, in za primer iz protestantovske književnosti navedel naslov Delo in pomen naših protestantov (Zglašena sinteza). Nemška metodičarka Suzana Engelmann pa je bila že v dvajsetih letih tega stoletja za omejitve literarnozgodovinskih tem, zlasti takih, ki presegajo dijakovo zmogljivost in so le reprodukcije profesorjevih besed. Zaradi odmaknjenosti protestantovske književnosti bi dijakom ne kazalo dajati nobene ože opredeljene literarne naloge, ne domače, še manj pa šolske. Pač pa Mamuzič (Ogledi iz srpsko-hrvatske nastave u srednjim školama, Beograd 1939) v poglavju o spisju govori o literarnih oznakah bodisi posameznih pisateljskih osebnosti, bodisi odlomka iz življenja, kakor so ga dijaki mogli spoznati iz takega dela. Taka vrsta spisja bi se v našem primeru gotovo obnesla in bi poživila pouk (Kako si predstavljam Primoža Trubarja, Trubar piše prvo slovensko knjigo, Dalmatin pripravlja Biblijo in podobno). Pri takem literarnem opisu mora dijak združiti znanje s fantazijo, ki mu oživi osebnost in njeno delo. Njegova aktivnost je s tem nedvomno mnogo večja, večje pa bi bilo bržkone tudi veselje, s katerim bi se lotil dela. Take naloge so nekako na meji med prostim in literarnozgodovinskim spisom. Da dijaki vedo, kaj od njih pričakujemo, jim pojasnimo, naj napišejo sestavek, ki bi mogel imeti podnaslov: Odlomek iz povesti ali romana. Bil bi seveda poskus, kako se kaj takega obnese. Ta ali oni, ki ima rahlo pisateljsko žilico in bogatejšo domišljijo, utegne sestaviti kar zanimivo literarnozgodovinsko zgodbo.

Časovno bi poglavje o slovenski protestantovski književnosti lahko razdelili na devet šolskih ur. Za uvodno poglavje o vzniku in razvoju reformacije na Slovenskem bi porabili eno uro, za Trubarja tri (v ta okvir bi spadalo tudi glavno seznanjanje z jezikom in pisavo naših protestantov), za Krelja in Bohoriča po eno uro, za Dalmatina dve (eno uro za ogled Biblije v muzeju), zaključno sintetično poglavje o pomenu protestantizma pa bi tudi zahtevalo eno uro.

Lino Legiša

PREZRT FELJTONIST POKLUKAR

V ljubljanskem Narodnem muzeju imajo shranjeno zapečateno škatlo in v nji predlog za občeslovanski in vesoljni alfabet. Dobrih sto let že zastonj čaka, da se bo kdo odločil in prinesel tri tisoč goldinarjev, ki so določeni za odkup, s katerim bi osrečil v pisavi tako neenotno človeštvo. Ne vem, koliko bi bilo treba plačati danes, ko goldinarjev ni več, morda bi se po toliko slabih zamenjavah celo uredilo, da to ne bi bil velik denar. Ali če se že svoj čas niso zmenili za ta izum, kaže, da se tudi zdaj ne bojo. Bogoslovni profesor Jožef Poklukar, ki je njegov avtor, se je trudil že od konca dvajsetih let, preden je prišel 1851 s svojim prvim predlogom na dan. Za njim je do 1861 poskusil srečo še osemkrat, vsakokrat z nekaj predrugačenim sistemom. Kolikokrat je dal rezati nove črke in s tiskanim zgledom dokazoval porabnost in imenitnost svoje rešitve, naletel pa je na gluha ušesa tako v Münchnu kakor v Moskvi, kamor se je obrnil, in seveda prav tako doma. Tu je Bleiweis še to pripominjal, da je škoda denarja, ki ga je učenjak izdajal za take poskuse, ker bi se bil z njim drugače bolj zaslužen zapisal v našo literaturo, če bi ga bil porabil

za kaj bolj potrebnega. Mož ni odnehal, ni znižal cene ali celo ponujal denar tistemu, ki bi se zavzel za njegov črkopis v muzejski škatli, ki čaka in bo čakal kot slovenski kuriozum, ker ga ni, ki bi ga mikalo, da bi uredil formalnosti in zapuščino odprl, si jo ogledal ali se ž njo okoristil.

To delo dolgih let nam velja za čudaštvo, podobno, kakor so tista, ki jih je počenjal njegov prijatelj Jakob Zupan. Poklukarja gotovo ne priporoča posebno. Zanimivo pa je vendarle, ker je s prejšnjimi poskusi vred, od Kopitarja sem, izraz slovenskega prizadevanja, da bi premagali občutek manjvrednosti in s svojim deležem pri zedinjevanju predvsem slovanskih narodov dokazali svojo pomembnost. To so bili precej naivni pogledi, daleč od trezne in zrele narodne politike.

Kakšne prevelike jasnosti ne kaže tudi njegov predlog fonetičnega pravopisa, čeprav je pri tem izrekel nekaj sodb, ki niso kar tako in jih velja še danes preudariti. Že sama misel, ki jo je prvič zapisal in skušal izpeljati v Novicah 1847, je vredna, da se ustavimo pri nji, ker je zrasla iz žive skušnje — profesor je učil bogoslovce cerkvenega pastirstva in s tem slovenskega govorništvu, sam se je poskušal v pisanju in zraven gledal, da bi tekla beseda izobrazeno in hkrati naravno, pa je moral zadevati na vprašanja »pisavnega« in pogoornega jezika, ki sta že takrat silila narazen ali pa si spodrezovala naravne korenike. Praktična rešitev, kakršno je pokazal Poklukar v svojih spisih, bi bila lahko dokaz, da Slovencem take »revolucije« ne bi bile tako nevarne in nemogoče, kakor nas radi strašijo, ker izobrazenec zlepa ne bo podiral enotnosti pisnega jezika, kjer je sprejemljiv in zares utrjen. Ne bo torej silil nazaj v narečje, ker je v svoj govor sprejel tudi oblike, ki jih od doma ni prinesel, ki jih je pa vendarle znal organsko zlit. Upiral se bo pa takim, ki niso zadosti podprte ali so preumetne, da bi jih čutil kot žive. Zato si je vredno še danes ogledati nekatere misli, ki jih je zapisal 1849 v Novicah. Že naslov sestavka je priča, da občutja, ki jih imamo pri našem pisanju, niso tako nova. »*Kako dolgo še ne bomo lažnivosti svojiga pravopisa slovo dali?*« se sprašuje ž njim. Držimo se etimološke pisave, pravi, ker menimo, da se bližamo drugim slovanskim narodom. »Pa kaj pomaga, se bližati, če se jim vunder nikoli ne približamo. Kaj pomaga, končne zloge besedi, kateri k umevnosti našiga jezika pri drugih narodih malo ali nič ne prizadenejo, drugači pisati, če pa besede in zlog (Syntax) slovila zmirej ravno tisti ostanejo? — Če to šego pisanja stanovitno ohranimo, ne bomo čez sto let drugim narodom nič bližej, kakor smo sedaj, ali pa, kakor so naši predniki pred sto leti bili.« Ljudstvo bo tako in tako govorilo kar naprej po starem. Zraven pa se tako drugim odmikamo. Taka pisava tudi ni dosledna in je bravcem povečini tuja, tuja tudi drugim narodom. »Pisanje namreč je namestilo govorjenja; komu pri govorjenji le na misel pride, de bi hotel svojim poslušavcam izvirik ali sklanjanje besedi naznanovati? ja kdo bi né bil zasme-hovan, ki bi zavolj teh dveh namenov na tanjko tako govoriti hotel, kakor sedaj pišemo! — Če tedej v govorjenji za nepotrebno, ja clo smešno spoznamo, izhod in sklanjanje besedi na znanje dajati, s kakšno pametjo zamoremo to za potrebno soditi v pisanji, ktero je vunder po vsim prepričanji le namestilo govorjenja!«

Res je, da si z nekaterimi drugimi mislimi ne bi mogli prav pomagati, ker ne veš kaj početi recimo s pravilom: »Piši tako, kakor se prav govori, kakor omikani ljudje sploh govore ali kakor slovna (grammatika) veleva.« Zakaj ta pravilnost se še ni mogla nanašati na ustaljeno rabo v omikani družbi in jo je bilo treba še določati po teoretičnih merilih, kakršna je razglašal že Kopitar.

V jeziku naj bi namreč skrbeli za mehkost in lepoglasnost — kot ideal je bil takrat pred očmi italijanski jezik — in po takih podedovanih, nekritičnih merilih je ravnal Poklukar tudi svoje pisanje; po njih je mogel zapisati tudi sodbo, da bo skupen slovanski »pisavni« jezik za omikano družbo srbski, ker je pač najmehkejši, najplemenitejši in najlepši in bi ga bilo treba zato vpeljati v šole — ne da bi pri tem povedal, do kam bi po vsem tem segala oblast slovenščine. V obrambi našega jezika, ki jo je leto potem napisal v isti list, je sodil, da bi morali za zdaj, če bi bila v Ljubljani univerza, rabiti slovenščino za predmete, ki so v zvezi z ljudstvom, posebno znanje pa bi se obravnavalo v nemškem in nekaj v latinskem jeziku. Tako je bilo pač takrat tudi resnično stanje, zakaj za znanstven jezik so bili tu šele šibki zarodki. Iz prejšnjega pa se vidi, da se tudi sam ni otrešel romantičnih sanj o vseslovenskem jeziku; vendar pri tem ni mislil na umetno varjenje, ampak na priznanje enega izmed organskih jezikov, zraven katerega bi še zmerom živel naš, ki bi se pa tako rešil nevarnosti, da bi mu zaradi nekega nedosegljivega zblížanja vsiljevali tuje elemente, pri katerih tiste čase (in prav tako skoraj do danes) ni bilo videti nobenega enotnega sistema, ker si je vsak po svoje mislil zblíževanje in nismo bili zaradi tega nikomur od drugih Slovanov bližji, zraven tega pa smo s takim mešanjem zapuščali svoja tla in si brisali značaj samostojnosti. In vendar mu je bil Koseski mojster naših pevcev, pa čeprav so mu nekateri že takrat očitali, da se s svojo romantično zmesjo odtuja je slovenstvu. Prav tako moramo reči, da je Poklukarjevo besedišče na splošno zelo živo; včasih pa le ni mogel, da ne bi ustvaril nove besede za nov pojem, in vmes so tudi take, ki jih moraš imenovati čudne in komaj razumljive. Tudi »verzi«, ki jih je drobil v svoje pisanje, da bi ga povzdignil, mu niso dajali najboljšega spričevala, ker so bili kdaj prisiljeni in nejasni. Iz Kopitarjevega izročila je posnel včasih prav spodbudno, te čase pa že nekam nevarno domoljubno in samoljubno trditev, da je slovenščina »prvovirni«, to je nemešan jezik, in morda si je s tem jemal pravico, da je delal prav samoljubne in diletantske etimologije, ki so nadaljevale pri nas od nekdanj tako domačo rodoljubno laž, ker so štele za izvirno slovensko tudi to, kar je bilo očitno tuje. Škoda torej, da so se z nekaterimi precej treznimi in zdravimi sodbami mešali tudi prav nekritični in diletantski pogledi, spričo katerih Poklukar ni mogel dati organski rasti slovenščine tiste podpore, ki bi jo tedaj potrebovala. Tako pa so njegovi ugovori spričo naše nenaravne pisave izzveneli nekam v prazno.

Njegov poseg v jezikovna vprašanja je bil tako zaradi nekritično prevzetih pogledov brez prave trdnosti in zato tudi brez pravega pomena. Skoraj tako se je godilo tudi njegovemu leposlovnemu prizadevanju. Leta 1837 se je pripravljal na to, da bi podomačil Jaysovo vzgojno povest Walter und Gertrud. Slomšek si jo je zelo želel in je pričakoval, da jo bo dobil od profesorja, ali ta ni imel vztrajnosti in najbrž tudi ne jasnega načrta, in tako se je zgodilo, da se je dela lotil Slomšek sam in kmalu poslal med ljudi svojega Blažeta in Nežico. Po kasnejšem pisanju bi človek sodil, da se je Poklukarju prirejanje take povesti zelo vleklo — to je prevečkrat slabost pridigarjev. In on je bil vendar profesor »duhovne zgovornosti«, kakor mu pravi Slomšek v pismu leta 1837, kjer ga hkrati šaljivo karakterizira. Opravičuje ga namreč, da se je na široko razpisal, ko je šlo za nepomembno dolžno vljudnost, saj sodi k njegovemu poklicu, da napravi pridigo tudi o travni bilki.

Ko so začele izhajati Novice, pa ni več zdržal v zatišju. Vendar je bilo vprašanje, s čim naj nastopi tam človek, ki se z gospodarskimi rečmi posebej

ni ukvarjal. Prešeren je tisti čas pisal Vrazu, da ga k listu niso povabili, da pa se tam tudi ne bi mogel uvrstiti med strokovne pisatelje, ker pač o gospodarstvu nima nobenega globokega znanja. Seveda ni šlo samo za pisanje o kmetijskih in rokodelskih stvareh. Poklukar si s tem ni delal takih pomislekov. Poslal je tja 1844 nekoliko bolj originalno moralistično pisanje (*Tretja beseda nekterih ljudi*), potem pa sestavek v nadaljevanjih *Perjatske vošila za naše domačine*, kjer je med drugim stregel listu tako, da je govoril, kako je bil po Nemškem in Laškem in videl tam boljši plug, ki zvrča brazde zmerom na »ravno tisto stran«. To je bil davek utilitarnosti, ki je vladala v Novicah. Pa saj to ni bil edini tak primer, ker naletimo v njih še na druge sestavke, ki so napisani kakor strokovno, pa se jim pozna, da je šlo pisatelju skoraj prav toliko, če ne še skoraj bolj, za lepo besedo in frazo (na priliko 1845: Njive pred zimo preoravati...). Tak davek je bila 1847 tudi *Prošnja farmanov do sojiga fajmoštra*, feljtonističen spis, ki se je nadaljeval skozi ves letnik. Drugo leto pa ga je kar zmanjkalo, čeprav mu še ni bilo konca. To je bila pravzaprav zgovorna pridiga o potrebi in koristi šole, vendar toliko nevsakdanja, ker ji je profesor skušal dati lice povesti. Moderniziral jo je tako, da je to govor poslušalcev župniku, v govoru pa obnavljajo ne samo njegove nauke, ampak povzemajo hkrati tudi njegove geste in mimiko. Premik gledišča je imel v sebi nekaj originalnega. Pripovedno ogrodje se sicer le prerado zgublja v pedagoškem in moralnem poučevanju, kakor se to dogaja v starih moralnih romanih, ali misel, da ž njim podpre in poživi splošno, abstraktno pisanje in ga vsaj nekaj priklene na določeno človeško stvarnost, je bila pozitivna. Saj homiletika brez pripovednih elementov že prej ni mogla shajati, tukaj pa si je iskala poti, ki bi tudi našemu govorništvu pomagala do večje literarne veljave, kakršno ima ta vrsta pri nekaterih narodih.

Kako je bilo mogoče po ti poti vzdigniti se iz pridige v leposlovno vrednost, je pokazal profesor že dve leti prej, ko je dal v Novice spis *Prilike ali primere*. Zasnoval ga je v obliki alegorije, kakor so pač to delali že zdavnaj, vendar je pokazal pri tem nekaj svojega, predvsem v živi upodobitvi. Pripoveduje namreč o govorniku, ki se na vrtu pripravlja na govor. Predenj pridejo Resnica, Nedolžnost, Modrost, Prevzetnost in Baharija in ga prosijo, naj bi jih čemu primeril. To mora napraviti tudi za Ponižnost, ali sredi njene hvale mu preseka besedo Sovraštvo. Ko pa preskuša pri tem svoje retorično znanje, ima komaj še časa, da se mu ukloni, ker bi ga sicer mahnilo, in skoči na stran, kjer se sreča s kraljico vseh čednosti — z Ljubeznijo in njenim spremstvom. To je nekje še zmerom utilitarno pisanje, saj gre za poudarek moralnih vrednot, vendar se loči od splošnega tipa po tem, ker čutiš tolikokrat veselje že nad samo podobo in besedo. Mikala ga je duhovita, živa pripoved, ki je nekd celo dramatična, in zato ni čuda, če hoče biti tudi beseda naravna, da bi se dalo govoriti o čutu za nekaj pogovorni jezik našega izobraženca, ki je moral tedaj obhajati Poklukarja in ki bi bilo zelo dobro, če bi ga takrat in kasneje še dosti dosti večkrat srečali.

Če moremo spisu pripoznati že leposlovno prizadevanje in literarne kvalitete, pa ne moremo prezreti njegovega homiletičnega rodovnika in ponekod še močnih ostankov te preteklosti. V istem letniku, samo da že prej, pa srečamo še *Pogovor zdraviga in bolniga kamna na tlaku zraven hiš (trottoir) v nekim mestu*. To pa je za Novice tistih let zelo nenavadno, prav presenetljivo, še danes živo pisanje. Oblika pogovora ni novost. Rabili so jo tam večkrat za poljuden pouk. Ali kar te prizadene, je to, da je tukaj utilitarnost duhovito po-

stavljena na glavo, da imaš sicer opravka z nekakšnimi nauki, ki pa so prišli po prav paradoksnih poti, in pri tem veš, da ne gre za nauk, ampak za užitek, ki ga daje parodistično zasukanje. Že to je bil pošten domislek, da je dal govoriti kamnu, čeprav so nekaj takega počele že moralistične basni nedavnih časov. Vendar gre tukaj za drugačno govorico. To je že precej meščansko, zares feljtonistično kramljanje, v sočni, nekam novi, moderni besedi, ne brez soli humorja, s kakršnim pripoveduje oškrbljeni kamen, kako se ga ogibajo posebno ženske nožice, da se ne bi spet spotaknile in si oškropile krila, kako pa imajo nad njim veselje perice in izdelovalci mila. Kakšna sreča, pravi z rahlo ironijo, da ni v velikem mestu, ker bi ga sicer kam vzdali, tukaj pa je varen, ker stavijo tlak domači, ne tuji, to je dobri zidarji. To pisanje je vredno, da ga dobi tudi današnji človek pred oči.

Iz naše častitljive pridigarske tradicije bi bil lahko pogнал še marsikakšen bolj moderen, temu podoben sad, če bi bil imel vsaj malo podpore. Ali takrat pri nas niso imeli kaj prida čuta za tako delo. Bleiweis, vsaj tako je videti, ni imel besede pohvale. On se je navduševal nad dosti manj izvirno prozo Koseskega in ž njim še vrsta drugih. Slomšek, ki je bil s pisateljem velik prijatelj, bi bil imel rajši kaj moralno koristnega, medtem ko so bile to samo lepe, sicer ne ravno nepotrebne stvari. Obsoditi tega pisanja pa ni maral. »Zakaj pozablja naše Drobtince,« piše Bleiweisu 1847 o Poklukarju, »in jih ne obdaruje z nobenim doneskom, za kar bi bil kot profesor pastirne bolj poklican — kakor pa od brazd — tlaka i. t. d. za Novice pisariti. In če že dela eno — kar je treba pohvaliti — ni treba pustiti drugega.«

Tako se je zgodilo, da je šla ta najbolj originalna leposlovna proza, ki jo najdemo v Novicah pred 1848, skoraj neopaženo mimo. Tega niso bili krivi samo časi in okus noviških sodelavcev z njih urednikom vred, ampak tudi pisatelj sam, ki se mu je tako pisanje posrečilo skoraj po naključju, ker je kljub vsemu moderniziranju pridigarske zgovornosti to prizadevanje vse premalo jasno začrtano in zavedno, kakor bi rekli danes, in zato seveda premalo vztrajno. Svoje glavi profesor z Gorij pri Bledu je še z veliko večjo vnemo tratil čas za take zgubljene stvari, kakor je bil vesoljni alfabet ali diletantske etimologije, ki so bile tako priljubljene po farovžih, in kakor naključje je bila kasneje tudi tista »kratkočasnica« *Muha in krop*, ki so jo brali decembra 1862 v ljubljanski čitalnici. Kakšna je bila, pa nam poročilo ne pove.

Pogovor zdraviga in bolniga kamna

Zdravi kamen: Kako je že kej, sosed! Kako se počutite?

Bolni kamen: E kako bi se počutil! Bolehin sim, kakor vidiš; škerbe imam po vseh straneh, in oserče mi hoče skoperneti; skorej bi menil, da se me neduha misli prijemati.

Zdravi kamen: Če je temu tako, bote morebiti že kmalo dobri za penzijo.

Bolni kamen: Kogá, za penzijo! za penzijo praviš ti? To ti povem, da tega po nobeni ceni ne. Dokler je kej življenja v meni, hočem služiti, in svojo dolžnost spolniti.

Zdravi kamen: Po svoji priprostosti bi jest mislil, da ta ne spolni svoje dolžnosti, kateri ljudem le v spotiko služi.

Bolni kamen: Prav si rekel: po svoji priprostosti; zakaj vi mladi, kakor čutim, ne mislite deleč. Res je sicer, da, kader dež gre, voda globoko po mojih rebrih stoji; vunder še ne tako globoko, da bi komu čez škornjice notri šla, kader v mé stopi. Kar pa ženski spol zadene, znajo gospodične tako drobno gledati, da vselej, kader je kej vode v meni, nožico prav lično čezme preneséjo, kakor da bi grofnje bile iz poglavitnega mesta.

Zdravi kamen: Če je taka, vunder sami obstojite, de saj pri ženskim spolu svoje dolžnosti ne spolnite.

Bolni kamen: To ti po napčimim sklepaš, ljubi moj! zato ker med starimi in mladimi kamni nič razločka ne delaš. Ali meniš, de smo mi, kar nas je starejših, le zato tukaj, de bi ljudje svoje podplate na nas postavljali? Naša služba više gre, kakor do podplatov. — Kader se namreč mi k veči starosti povzdignemo, se tudi naš namen povzdigne; in tedej imamo zlasti to navdajo ali skerb, de vse ljudi, kteri po nogah hodijo, učimo in opominjamo, kako de imajo z previdnostjo hoditi, glave ne prestermó pokonci deržati, ampak ponižno v tla gledati, in se varovati, de ne padejo. Tako jim tedej gotovo imenitno službo zkažemo, ker jih vadimo in učimo v nar potrebnih čednostih, v paznosti, previdnosti, ponižnosti in dostikrat tudi v poterpežljivosti, brez kterih ni mogoče, modro in srečno obhajati na tem svetu.

Zdravi kamen: Bi ne bil verjel, de ste vi starci tako imenitni. Skorej bi se moglo iz vašiga govorjenja sklepati, de vi puhli in škerbasti bolehneži ljudem bolj služite, kakor mi, ki smo zdravi in celi.

Bolni kamen: Se čudim, de ti pri svoji starosti nad tem dvomiti moreš, kar vunder vsak otrok lahko zapopade. Kaj je več: glava ali podplati? — Gotovo glava. Zdaj pak je očitno, de vi mladi le podplatam strežete; mi pa — glavi, katero z modrostjo polnimo, in z vsemi čednostmi, ktere so k razumni obhoji potrebne. Ali po tem takim še dvomiti moreš, če je naša služba imenitniši kakor vaša? — Tode ta imenitnost in koristnost naše službe, od ktere sem ti dozdam pravil, še ni vsa, zakaj še veliko drugih strani je, po kterih mi ljudem koristiti zamoremo. Če, postavim, kaka gospodična naglo in neprevidama v naše vodeno oserče stopi, in si tako od vsih plati svoje oblačilo oškropi: kako vesela je potem perica, ktera po tej poti k veliko večimu zaslužku pride; de nič ne govorim od milárja ali zajfenzidarja in vseh tistih, kteri milo ali zajfo in mnoge omake za madeže prodajajo. Če se pa primeri, de kdo clo v našo jamo pade in si kako kost zlomi: kakošen seménj imajo takrat vsi pomagavci, nosivci, obvezovavci in poravnavci ali uravnavci kosti! Oh ti ne veš, koliko sem že doživel tacih primerikov. Vunder, če ti hočem prav odkritoserčno govoriti, med vsem so mi nar ljubši le take prigodbe, kjer se kteri samo oškropi; zakaj memo grede ti povem, de, čeravno ljudje pravijo, de imamo mi kamnitne serca, imam vunder vselej, kader si kdo nogo ali roko zlomi, skorej več usmiljenja, kakor veselja; ja ko bi se ne bal, de bi me moj hišni gospodar ne slišal, in me potlej v penziji ne djal, bi hotel reči, de pri takih napadih vselej več žalosti v svojem sercu občutim, kakor on v njegovim. — Tode ta žalost se nam vunder obilno povračuje z spoštljivostjo in častjo, ktero nam ljudje po takih naukih od vsih strani skazujejo. Oh ti ne veš, kakošno spoštovanje de imajo tiste gospodične do nas, kterim se je zgodilo, de so bile enkrat ali dvakrat podučene; po dve ali clo tri in štiri stopnje se nas ognejo, iz strahu; de bi nam na kako rano ne stopile. — Kako prijazno se nam smehljajo že od deleč perice, in vsi miloprodi, in drugi enaciga plemena kupci, kader memo nas ali okoli nas gredo! Nar veči čast pa zadobivamo od kratkovidnih in tistih, kteri kurje oči imajo. Oh nikoli ti nemorem povedati, kakošen strah in poštenje nam ti skazujejo, kader se do nas približajo, zlasti kader se to zgodi zvečer v mraku, preden še svitala (laterne) prižigajo; ali pa pozimi, kader je ledeno; ali sicer ob dežju in po dežju, ker so naše jame z obilno omako napolnjene: in vunder se pri vsim tem še marsikteri primeri, de od nas ponovljen nauk dobe; zato ki so zavolj svoje kratkovidnosti vodeno v gledalo našiga želodca za bel kamen imeli. — Ja, mojiga govorjenja bi ne bilo konca, ko bi ti hotel vse časti in hvale popisovati, ki jih od ljudi ali zavolj naših naukov, ali zavolj naše pripomoči k večim zaslužku prejemljemo. —

Oh! ti nikdar ne verjameš, kako prijetno in častljivo je naše življenje na stare dni; in radi pozabimo zavolj tega na vse bolečine, ki nam jih včasih škerbine ali bodljaji napravljajo. Kader pa kteri zmed nas zunaj poprej popisanih spredkov sčasoma tudi še ta prevrad (privilegium) zadobi, de se gibati ali zibati more, je njegova sreča do nar viši slemena perkipela. Tode to visi večidel od zidarjev, naših mojstrov. Od teh bi ti jest imel še marsikaj povedati; tode imam od včerajšniga dežja še nekaj nahoda v sebi. Zatorej ob kratkim le tolikanj, de boš našim prihodnjim namestnikom ali nastopnikom kak dober svet dati zamogel, namreč: vošiti bi bilo, de bi nas vselej le domači zidarji v tjak vkladali, ne pa ptuji; zakaj domači z nami večidel veliko bolj usmiljeno ravnaajo in nam navadno veliko rahliši posteljejo; in to je vzrok, de pred ali poznejši zraven drugih korist tudi še prostost in z njo veliko veči čast in srečo dosežemo. Tode od tega naj bo dosti za danes;

morebiti drugikrat kej več. — Če tedej vse, kar sem ti dozdam pravil, v dober premislik vzameš, ali mi boš še prigovarjal, de bi za penzizon prosil, preden me dušne in telesne moči popolnoma ne zapuste? — Oh! sreča za nas, de nismo v po-glavitnim mestu, kjer so gospodarji, kakor slišim, sicer veliko bolj omikani, in veliko bolj postrežni in dvorni proti ljudem, tode neusmiljeni proti kamnju, in kateri brez ozira vsak kamen precej na penzizon denejo, kakor hitro kako škerbo ali jamico na njemu zamerkajo. Hinc illae lacrimae: odtod pride, de tam toliko izverženih kamnov bridke solze preлива. Oh! kader je kamen iz lepiga tlaka zru-van, kako se spremeni njegova sreča! veržejo ga v kakošno jamo ali pa clo ga v zid pozidajo in z apnjenim podmetam omečejo, kjer nikoli več ne sonca ne lune ne vidi, in kjer je vse njegove časti in imenitnosti za zmirej konec! — De tedaj tudi jest konec storim tem govorjenju, ti kakor dober prijatelj le še to povem: Iši in skerbi, de pred ko moreš, kako globoko jamo ali votlino dobiš, in se tako v versto starih bolehnežev povzdigneš: po tem se boš iz lastne skušnje lahko prepričal, de tvoj stari sosed ni bil lažnik, kader ti je od sreče in imenitnosti votlih in kruljevih kamnov v mestnim tlaku govoril.

Zdravi kamen: Res je, in primoran sim spoznati, de star pregovor ne laže, ker uči, de modrost se le pri starih najde. Tako znate besedo staviti, in svojim glasu — desiravno niste brez nahoda — tako kerpkost in povzdigo dajati, de bi mislil, de se je duša nekdanjiga rimskiga govornika Cicerona v vas preselila. Vaše govorjenje me je do dobriega prepričalo, in resnica vaših besedi mi je v mojih očeh bolj svetla in bliskajoča, kakor nar dražji kamni ali biseri v zlatih obročih. — Od slej za naprej ne bom nič bolj vošil in želel, kakor de bi jest in vsi moji bratje le kmalo stari in votli postali, in se tako k svojimu višimu namenu, k učnikom ljudi, povzdignili: in tedaj — vidim v duhu priti tiste zlate čase za nas, kjer bodo ljudje po ulicah in hodiših, ne po redkim in po samim, kakor do zdaj, ampak v celih trumah na kolena in obraze pred nas padali, in nas častili in slavili, če ne kakor nar boljši, saj kakor nar terji in nar velavniši učenike vsih čednosti za modro in srečno in nespotikljivo obhojo na zemlji.

Jožef Poklukar

Ocene in poročila

GARCIA LORCA V SLOVENŠČINI

Federico García Lorca doživlja zadnja leta po vsem svetu naraven prerod. Iz dosedanjega pesniškega avantgardista in modernista prehaja v klasika. Obsežne in nadrobne študije o njem, še posebej pa zmeraj novi in čedalje adekvatnejši prevodi ga povsod uvrščajo med nepogrešljive člene pesniške verige. Njegova beseda je sočna in živa, ko da jo govori danes, pa čeprav je stara že najmanj en rod, če ne že dva. Se pravi, da je »trop, ki se poti in trudi« šele zdaj prišel vštric s pesnikom, ki je bil tu že pred tridesetimi leti (medtem pa so novi pesniki seveda že spet daleč naprej in jih večina spet ne razume).

Deloma zaradi posebnega življenja, še posebej pa zaradi okoliščin ob smrti je Lorca še danes, po dvajsetih letih, zavil v skrivnost, ki brani prvenetim raziskovalcem in preradovednim očem pogled v njegove pesniške in človeške intimitnosti. Toda kljub dvojni cenzuri in zapori (družinski in državni) se počasi le snemajo tančice in kmalu bo pred nami v vsej svoji resnični in pravi podobi. Tudi če se v zadnjem času že precej jasno kaže, da ni bil zgolj politična, temveč mogoče bolj osebna žrtev, je vendarle neizbrisljiv madež na falangistični oblasti, da je vsaj posodila (če nič drugega) roke in ime temnim elementom, ki so izkoristili politično zmedo, da so poravnali svoje osebne račune. Ob množičnih aretacijah v letu 1936 so namreč odpeljali in po hitrem postopku 19. avgusta zjutraj ustrelili tudi pesnika Lorca. Kje se je to zgodilo, še zdaj ni natančno dognano, vendar najbrž v gorski samoti pri Viznarju. Fotografija kaže veliko, oblomljeno oljko, ki s presunljivo trdoživostjo steguje štrcljaste roke proti nebu v večem opomin.

Kot pošastna pesniška vizija in obenem obtožujoče svarilo nasilju je ta Lorcov grob (Ko umrem, pustite balkon odprt) brez razgleda: »Moji dolgi pogledi preiskujejo

nebo. Moji kratki pogledi preiskujejo zemljo.« Njegova kri se je prelila v staro oljko, da oznanja Lorcovega duha, simbol modernega Prometeja, ki ne more delati v nesvobodi, a le živi, dokler se prej ali slej ne prebije v nov razcvet. Tudi pri Lorcju (kakor še pri nekaterih pesnikih in pisateljih) ravno tragična smrt meče še posebno luč na njegovo poezijo in življenje. Zato mi je dragocen celo podatek o tem, kako je bil plah in kako se je bal smrti (še pri kopanju si ni upal dlje kot meter od brega in še to le, če se je koga trdno držal za roko), da morem še bolje razumeti njegove zadnje trenutke, ko so ga bližnji silili, naj se vendar umakne kam v tujino, na varno, sam pa se je slepo zanašal na to, da je brat vseh ljudi in pesnik in da pesnikov ne pobijajo.

V Lorcju (zanimivo, da se je bolj prijelo njegovo ime po materi Vincenti Lorca kot po očetu Federicu Garcíju) je življenje kar prekipevalo. Bil je vsestranski ustvarjalec: pesnik in dramatik, slikar in skladatelj, pevec ob kitari in deklamator, igralec in režiser, organizator in znanstvenik. Povsod se je uveljavljal s svojo sugestivnostjo in bistrino. Kot pesnik se je kazal v tako samosvoji podobi, da ga sodobniki niso razumeli. Ni bil sicer kot iz nič porojen feniks, vendar je pesniško dediščino tako pristno in ubrano uporabljal, da je vsa prežeta z njegovo osebnostjo. Bil je otrok svojega časa, po temperamentu sin španskega naroda, po literarnih predlogah pa dedič velikih umetnikov in naprednih duhov. Umetnost njegovega rojaka Picassa nam lahko v marsičem približa in razloži tudi njegovo liriko. Kakor pri Picassu raste umetnina iz čistih, kristalnih osnov in se šele pozneje bremeni z novimi črtami in barvnimi ploskvami, ki prvotno zasnovi morda zameglijo in celo izmaličijo, tako tudi Lorcova pesem kipi iz jasnih, žlahtnih konceptov, a jih tu in tam dogajanje novih podob in misli obremenjuje in komplicira, čeprav ne segajo črte in ploskve tako dobesedno druga čez drugo kakor pri Picassovem slikarstvu, temveč se vrstijo druga za drugo, kakor je usojeno literarnemu izdelku, ki ga pač ne moremo optično zajeti z enim samim pogledom kakor sliko, temveč ga dojemamo v filmskem zaporedju podob in misli.

Lorcov jezik in besednjak sta tudi za Španca trd oreh, tako da domala vsaka njegova pesem terjaja zase celo študijo in izčrpen študij. Lorcju je namreč marsikatera beseda že iz gole zvočnosti ali iz siceršnje literarne dediščine pomenila toliko, da mu je bila nosilec cele podobe. Take odlomke more do kraja razumeti le literarno razgledan bralec, sicer se pa ključni za razumevanje spreminjajo od človeka do človeka in od trenutka do trenutka. Še posebej pa se Lorcova pesem izmika prevajalcu. Bral sem že veliko prevodov v razne jezike, a me zlepa ni kateri zadovoljil. Vselej sem pri posameznih pesmih pogrešal še nečesa (in dostikrat ravno tistega, kar slepo nizanje besed spremeni v žlahtno umetnino). Udovičev prevod¹ me je kot celota prvi osvojil. Lorca je v Udoviču dobil sorodno osebnost. Pesnika sta se srečno ujela ter se tu in tam celo dopolnila. Mogoče je Udovičev prevod le malce pregladek, prelahkoten, pretekoč, preveč izbrušen, da se preveč občuti vsaka meglica. Pri Lorcju je več iskanja, negotovosti, fragmentarnosti, tipanja, eliptičnosti, dvomov, spodrseljavev, po drugi strani pa dramatičnosti, sugestivnosti, eruptivnosti, teže, krvi in seksusa, Udovič je bolj epičen, pripovedovalen, zanesljiv, miren. Pri Udoviču Lorca od kraja do konca ve, kaj hoče, njegova beseda je dobila jasno funkcijo v službi lepote in umetnosti. Mogoče se je Udovič pri tem preveč naslanjal na optični vtis Lorcovih risb, ki so na videz res eterično lahke, a skrivajo v sebi trd boj za izraz. Marsikje pa je Udovičeva prepesnitev ravno s tem most in komentar, da bo bralec po nji laže prišel k Lorcju in ga bo bolje razumel, kot bi ga v izvorniku, tudi če bi obvladala španščino. Tako se ti pri prebiranju Udovičevega prevoda mahoma čudno zazdi, kako da smo imeli Lorca za vulkansko naturo in literarno neznanko, ko pa je vendar pri njem vse tako kristalno čisto, klasično, umirjeno in blago.

Vsak izbor je oseben in izraz osebnosti. Tudi Udovičev. Sicer v kronološkem zaporedju upošteva vse Lorcove pesniške postaje, vendar se — razumljivo — bolj pomudi pri pesmih, ki so mu bližje in bolj zgovorne, manj pa pri pesmih, ki so zavrtane v drhtenje krvi, labirinte bolne erotike in himne seksusu. Tako je antologija »Pesem hoče biti luč« prvi Lorca v slovenščini in obenem prva Udovičeva lastna pesniška zbirka.

S kakšnim pesniškim čutom, vživetjem in posluhom in s kakšno bogato prevajalsko prakso je Udovič prepesnjeval! Čeprav je tako rekoč dobesedno prevajal,

¹ Federico Garcia Lorca, Pesem hoče biti luč. Lirika. Izbral in prevedel Jože Udovič. Cankarjeva založba v Ljubljani 1958. Str. 244. — Vseh prevedenih pesmi je 108; Udovič jih je prevedel 100, po štiri pa Alojz Gradnik in Peter Levec.

je le pričaral vtis močnih izvirnih, sodobno zgovornih pesmi in je bil vseskozi kos težavam in posebnostim Lorcovega jezika. Tako dognano more prevajati samo resničen pesnik, ki suvereno obvlada gradivo. Domala vse pesmi imajo svoj žlahtni zven resničnih umetnin, pa naj so še tako iskane posebnosti Lorcovega surrealizma ali pa folklorni odmevi pristne ljudske (arabske, ciganske in španske) poezije. Prevodi se preprosti, naravni, doživeti. Oblikovno se zvesto držijo Lorcovih vrstic in kitic, hoté pa opuščajo vse druge formalne vezi (rima, ritem, asonanca, dolžina stihov). Slovenski ritem je neiskan, neprisiljen, tekoč; s svojim valovanjem lepo dopolnjuje izvorno slikovitost, tako da bralec ne pograša za Špance — in tudi za Lorca — tako značilne asonance. Odkrito priznam, da bi me v Udovičevi prepesnitvi marsikje celo motila, čeprav vem, da bi bilo mogoče v tej ali oni pesmi ravno z muziko asonanc in ponekod tudi rim dobiti nov element za še izčrpnjše podoživljanje Lorcove poezije, kjer je vse tako špansko barvito, pojoče, dehteče, razgibano. Udovič se je zvesto držal izvornika tudi v izbiri stopnjevitosti in uporabi pesniških podob; le redko in skrbno premišljeno so uporabljene posamezne glasnejše ali tišje, slikovitejše ali bolj umirjene besede, na primer: »lahna sapa, / ki zaspana šumi skozi veje« namesto »prihaja« (viene).

Večini, ki bodo prebiralili Lorca v slovenščini, je storil Udovič s svojim prevodom neprecenljivo uslugo, ker jim je približal še enega izmed vrhov svetovne pesniške družine, in sicer še zadosti zgodaj, da lahko blagodejno vpliva na domačo rast. Za tistih nekaj bralcev, ki bodo na to antologijo gledali povrh še skozi prevajalske in literarnozgodovinske naočnike, pa naj dodam nekaj tekstno kritičnih pripomb, ki so razen ene vse zelo nepomembne. Ne vem sicer, po kateri izdaji je Udovič prevajal, po argentinski ali po madridski, vendar ima pesem »Mrtvi topol« (Chopo muerto) v argentinski izdaji 59 verzov, v slovenščino pa je prevedenih le prvih 34; manjka torej 25 verzov ali skoraj pol pesmi z značilnim koncem: »Topol stari! / Padel si / v ogledalo / spečega tolmana. / Videl sem te, ko si pod večer / omahnil, / in napisal bom tvojo elegijo, / ki je moja.« V pesmi »Basen« je izpuščena ena vrstica (verz 8), v pesmi »Deklica, ki se je utopila v vodnjaku« (139) tri (verzi 16—18), celih dvajset pa spet v pesmi »Rana in smrt« (149) v »Žalostinki za Ignacijem Sanchesom Mejiasom« (in sicer verzi 15—16, 26, 29—40 in 45—49), kjer se je prevajalcu primerila povrh tega še nerodnost, da v opombah, ki jih je posnel po francoski monografiji, razlaga tudi verze, ki jih je v prevodu izpustil.

Ob tem edinem resnem očitku še nekaj drobcenih pomislov glede prevoda posameznih pesmi. Stran 15: »Dotakne se te nevidni meč / modrine.« Tu bi šel rajši bliže izvorniku: »Pues te hieren las espadas invisibles / Del azul« (Potem te ranijo nevidni meči / modrine). — Stran 18: »Mali vrbini otroci / berejo abecednik; uči jih / stara jelša in giblje / s svojimi mrtvimi rokami.« Izvornik ima tu: »Los chopos niños recitan / Su cartilla; es el maestro / un chopo antiguo que mueve / Tranquilo sus brazos muertos.« Povsod drugod prevaja Udovič »chopo« s topol; ne vem, zakaj je tu vzel vrbo in jelšo, ko bi bilo lepše: »Mladi topoli berejo / abecednik; uči jih / stari topol in mirno / giblje z mrtvimi rokami.« Stran 46: »Njune oči so ptiči« (tienen ... ojos de pájaro = imata ptičje oči). — Stran 57: »Na obrežni pečini / v veliki tropi / slavijo živo srebro / brez morskega stekla.« Tu ima izvornik: »Sobre el acantilado / en tropel gigantesco, / ilustran el azogue / sin cristal, del mar.« Angleški prevod Roya Campbella: »Over the steep, / in giant confusion, / they illustrate the unglazed / mercury of the sea.« Francoski prevod: »Dessus les falaises, / harde monstreuse, / lustre du mercure / sans cristal des mers.« Gre mi predvsem za glagol »ilustran« (illustrate, lustre), ki v nobenem izmed navedenih jezikov (in tudi z vsebino pesmi) ne narekuje izraza »slavijo«. Mogoče je le tiskovna napaka za »plavijo«, izpirajo. Napak, ki jih je povzročila taka nevarna podobnost izrazov v sorodnih jezikih, je še nekaj; tako je na primer »espalda« (hrbet, hrbenca) dosledno prevedena z »ramo«, kar še posebej moti v »Žalostinki za Ignacijem Sanchesom Mejiasom« (153): »Kamen je rama, ki odnaša čas / z drevesi iz solza in trakovi in planeti.« Izvornik pravi: »La piedra es una espalda para llevar al tiempo / con árboles de lágrimas y cintas y planetas.« Jean-Louis Schonberg, pisec že omenjene francoske monografije o Lorcui, se spotika ob francoski prevod Rollanda Simona, ki je špansko besedo »espalda« ravno tako prevedel z »épaule« (rama) namesto z »échine« (hrbet), češ da je vendar jasno, da Lorca, govoreč o toreru, primerja smrt z bikom, operjenim z bodali in frfotajočimi prapori, bika pa z nagrobnim kamnom, ovenčanim z žalnimi trakovi. Podoben spodrslijaj se je Udoviču primeril tudi ob izrazu »capa«, ki pomeni »plašč, površnica, pelerina, ogrinjalo«, Udovič pa ga dosledno prevaja

s kapo: »Madeži od voska in črnila / se jim svetijo na kapah« (128), »Sveti Jožef giblje z rokami, / pokrit s svilenlo kapo« (129). — Stran 74: »Ko umrem / pustite balkon odprt.« Rajši bi ostal pri izvorniku: »Si muero, / dejad el balcón abierto.« Tudi drugi prevodi imajo namreč »če«, na primer angleški: »If I die«, hrvatski: »Umrem li«. — Stran 75: »Preludij« (Preludio) je naslov sosednji, drugačni pesmi (Las alamedas se van); ta, ki je pod naslovom Preludij objavljena v Udovičevi antologiji, ima v izvorniku naslov po prvi vrstici »Sobre el cielo verde...« (Na nebu zelenem). — Dve nerodnosti sta se primerili Petru Levcu pri prevodu »Kitare« (86). Izvornik »Se rompen las copas / de la madrugada. / Empieza el llanto / de la guitarra. / Es inútil / callarla. / Es imposible / callarla« je prevedel: »Drobe se kelihl noči. / Oglasi se jok / kitare. / Tolažba vsaka / je zaman. / Utišati / je ni mogoče.« Pravilneje: »Drobe se kelihl / jutra. / ... Zastonj / bi jo tišal. / Ni je moč / utišati.« — Zelo trd in neslovenski je Udovičev verz: »Pustite me v tem polju — / v očeh solze« (93). Izvornik pravi: »Dejadme en este campo, / llorando.« Hrvatski prevajalec Drago Ivanišević je to prevedel: »Pustite me u ovom polju, / uplakana.« Srbski (Miodrag Gardić) pa: »Ostavite me ovde u polju / da plačem.« Oba torej bolj domače in manj francosko. — Stran 97: namesto »brivec pred njenimi vrati« (el barberillo, desde su puerta) je najbrž pravilneje »pred svojimi vrati«. — O Lorcju je znano, da je dal samostalniku veliko veljavo. Tudi Udovič se je tega zavedal in ohranil veliko izvornih podob. Vselej pa samostalnik le ne gre; na primer: »prihaja / po dvoživki steze / iz lovorov in kristalov« (115). Tu ima izvornik nazornejši pridevnik: »viene / por un anfíbio sendero / de cristales y laureles«. Verjetno bi bil Udovič z izrazom »po dvoživni stezi« kljub neznanl besedi več povedal kakor z razlago »dvoživke« med opombami (238). V isti pesmi naj omenim še dve stvari: »Na pergamentno luno / udarja Precioza, ko prihaja, / in ko jo zagleda, se vzdigne / veter, ki nikoli ne zaspi.« To je šolski primer, kako je slovnično pravilo o osebkul in njega stavi včasih težko izvedljivo. Trije verzi »Naj se odpre skrivnostno / pod mojimi starimi prsti / modra roža tvojega telesa« za izvorna dva verza »Abre en mis dedos antiguos / la rosa azul de tu vientre« pa me spominjajo na staro, že večkrat v praksi potrjeno izkušnjo, da je španščina na splošno daljša od slovenščine, da je torej pri pesmih, strogo vezanih na število zlogov, v slovenščini rajši treba kaj dodati kakor izpustiti. Tu bi torej ne bilo treba dodajati novega verza in novih besed, temveč bi bilo bolje ostati pri izvorniku: »Odpri mojim starim prstom / modro rožo svojega telesa.« Isto velja o verzih na strani 117: »tu se je zgodilo, / kar se zmeraj zgodi«; za izvorni en sam verz (aquí pasó lo de siempre) bi bilo jedrnateje zapisati kar »tu je šlo vse po starem brez dolgovestnosti in mašil. Ob mašilih v ritmično tako prostem verzul, v kakršnem je spesnjel Udovičev prevod Lorca, bi se sploh kazalo malo dlje pomuditi. Ni jih sicer veliko, a kolikor jih je, so odveč. »Kaj držim tam v svojih / rokah pomladnih« (27) je prerazvlečeno za izvornik: »Qué tienes en tus manos / De primavera« (Kaj držiš v rokah / pomladnih). Podobno: »sreča samo sebe / in se znova vrne« (55) za »se encuentra ella misma, / y vuelve«, ko bi bilo dovolj: »sreča samo sebe / in se vrne«; ali: »Zdaj leži tam ob vodi« (60) za »Está fuera del estanque« (leži ob vodi); ali: »Mlada mrtva deklica« (67) za »La joven muerta« (Mrtva deklica); ali: »Na obrežju reke, glejte, / koplje se pomladna noč« (71) za »Por las orillas del río / se está al noche mojando« (Na obrežju reke / se umiva noč); ali: »na mostovih mesca marca« (71) za »sobre los puentes de marzo« (na mostovih marca); ali: »junak gozda / brez listov, / ves gol« (32) za »El héroe de la fronda / Sin ramaje« (junak gozda / čisto gol); ali: »A granadski reki dve / s snežnih gor med žito speta« (83) za »Los dos ríos de Granada / bajan de la nieve al trigo« (granadski reki / tečeta s snega med žito); ali: »stolpiči nizki« (83) za »torrecillas« (samo stolpiči ali pa nizki stolpi); ali: »lahni vzdihl / in tudi vsi ostri kriki« (91) za »el suspiro tierno / y el grito« (lahni vzdihl / in kriki); ali pa: lahen vzdihl / in krik); ali: »v mraku / njenega, z lesom / obdanega studentca« (99) za »en su negro / aljibe de madera« (v mraku / njenega lesenega studentca); ali pa: vodnjaka iz lesa); ali: »Padli so štirje Rimljani / in pet Kartazanov je mrtvih« (117) za »Han muerto cuatro romanos / y cinco cartagineses« (Padli so štirje Rimljani / in pet Kartazanov).

O preveliki naglici mi pričarajo tiskovni in slovnični spodrsaljaji: »Pričarajta zveneč gozd / z vajino [= s svojo] flavto« (18); skoraj dosledna uporaba določnega pridevnika »mali« namesto nedoločnega »majhen« ali pomanjševalnice (Balada o mašem trgu, z obzirno reko in malim studentcem, z malim ogledalom, polno odsekanih rok in malih cvetnih vencev, z malimi živalmi); mrtvi topol (31) za »chopo viejo« (topol stari); »Nokturno ob oknu« (59) za »Nocturnos de la ventana« (nokturni, ker

so štirje); »Ribniku« (60) za »Al estanque« (V ribniku); zelo nerodna napaka je v Gradnikovem prevodu »Mesečne romance«, kjer se dvakrat ponovi verz »z očmi od hladnega stebra« (119 in 121) namesto »srebra«; škoda se mi tudi zdi, da je v prevodu ostala nepotrebna in že precej mrtva slovanka »motriti«: »stvari jo motrijo / in ona jih ne more motriti«. Prispevek k pogovoru o zanikanem predmetu je na strani 140: »nihče ni iskal praproti, / nihče rumeno kolo tamburina«. V stavku (142) »bila je ko reka, bik in sanje, in lahko družijo kolo in algo« mora biti najbrž »... ki lahko družijo«. Škoda je, da je v naslovu »Kasida o dveh golobih« izpuščena beseda »mračnih«, še posebej v primerjavi s pesmijo (18), ki poje o dveh podeželskih golobih in je s to v pomenski zvezi. Naglici je treba pripisati tudi dva različna prevoda odlomka iz pisma Gerardu Diegu (193 in 223) in več grafičnih napak v opombah, med drugim tudi v imenu avtorja francoske monografije o Lorcju (227). Pri pisavi tujih besed me je presenetila »seguriyja« namesto »seguriya« kakor »Montoya« (124) ali pa kar »segurija« ali »segvirija«. Ob »Bronksu« (140), »Kadiksu« (143), »Alikantu« (143) bi človek pričakoval tudi Seviljo ali pa ob Sevilli (143) Bronx, Cadiz, Alicante. Nerešeno je ostalo vprašanje pisave znane španske reke: Gvadalkvivar (83), Guadalquivir (198), Guadalkvivar (152).

Všeč mi je, da je Udovič prevodu pesmi dodal še značilno Lorcovo obravnavo o cante jundu in zelo informativno spremeno besedo o avtorju. Škoda se mi le zdi, da se ni mogel še malo pomuditi pri Lorcovi filozofiji, ki je v prevedenem izboru zlasti vidna v »Odi Waltu Whitmanu«. Opombe, posnete po Schonbergu, so za boljše razumevanje Lorca nujno potrebne.

Založba je imela srečno roko tudi pri zunanji in notranji opremi knjige. Zlahtni vsebini je oskrbela dostojno estetsko posodo in dodala še avtorjev portret in deset njegovih risb. Tako je antologija Lorcove lirike vsestransko reprezentativna in pomeni dogodek leta, zlasti še kot obogatitev slovenske prevodne književnosti. Naloga Cankarjeve založbe je, da čimprej izda že obljubljeni drugi zvezek Lorca, izbor njegove dramatike.

Janko Moder

NOVO SRBOHRVATSKO BERILO

Najnovejše Jurančičevo berilo¹ ni ne prva ne edina lastovka te vrste znanega kulturnega delavca, ki se je že zdavnaj afirmiral kot agilen posredovalec del hrvatske in srbske literature in jezika. Pohvale, ki jih je že sprejel, so dobile s to knjigo novo potrdilo. Jurančičevo delo je nenadomestljivo, vsem, ki so vezani na njegove tekste, pa bo v zadovoljstvo, če bodo ugotovili, da je potrebam zadoščeno. Učitelj in učenec sta dobila s to knjigo lepo možnost, da že v prvih začetkih učenja hrvatsko-srbskega jezika in slovstva dosežeta dober uspeh.

Pedagoške potrebe, ki so usmerjale kompozicijo Jurančičevega berila, so same po sebi vsilile vrsto zahtev, ki jim je bilo treba ustreči, da bi se dosegel enoten didaktičen učinek. Pisanost pisateljev in tekstov, časovni in vsebinski razpon med posameznimi odlomki, sosesčino Dositeja Obradovića, Davorina Trstenjaka in mladega Nikole Miličevića je treba pripisati skupnemu postulat — informaciji osnovne didaktične oblike. Težave so torej morale priti in se bolj ali manj pokazati, zlasti v izboru tekstov.

Niti kulture niti literature na splošno ne moremo več proučevati ab ovo kot nekoč. Še manj bo to mogoče v prihodnosti. Že danes se tudi na višjih pedagoških zavodih poučuje samo najboljše v nacionalni literaturi; ni razlogov, da se ne bi tak kriterij razširil tudi na osnovne šole. Zato ni bilo potrebno v berilo sprejemati nekaterih vsebinsko ali literarno presplošnih člankov, čeprav imajo svojo zgodovinsko in kulturno vrednost.

Berilu je dodana slovnica srbohrvatskega jezika, fonetika in morfologija v glavnih potezah. Pravopisni del je interpretiran v duhu novega pravopisa, ki — kakor znano — še ni izšel. Čeprav je to svojevrstno protislovje, ga je vsilila narava stvari same; od knjige, ki računa s tem, da jo bodo v prihodnje uporabljali kot normativni priručnik, pa moremo pričakovati tako rešitev, še posebej v sedanji situaciji, ki jo narekujejo tudi tehnični in finančni problemi.

Kot v dosedanjih Jurančičevih berilih so tudi v tem tekstu akcentuirani. Negibna potreba po tem izvira iz raznoličnosti srbohrvatskih akcentov. Podana je zelo

¹ Janko Jurančič, Srbohrvatsko berilo za V. in VI. razred osnovnih šol. Ljubljana 1958.

srečno, da učenje ne bo zašlo na slepi tir. Akcenti so seveda obdelani v okviru književnih norm. Nekaj manjših pripomb bi bilo glede nedoslednosti v zvezi s preskakovanjem akcenta z enozložnih in dvožložnih besed na proklitike. Sem spada tudi to, da se je avtor držal starejših akcentov, med katerimi so posamezni v modernem jeziku vse nenavadnejši. Vendar je tak izbor v tako heterogenem akcentnem materialu mogoč.

Jurančičevo berilo ima gotovo svojo vrednost in je praktično uporabno, posebej še zaradi preciznosti v obravnavanju slovnice.

Vatroslav Kalenic

Zapiski

PROFESORJU NITSCHU V SPOMIN

Lani septembra je umrl v Krakovu v štiriinosemdesetem letu vodja poljskega jezikoslovja, profesor Kazimierz Nitsch, avtor številnih razprav o poljskem jeziku, njegovi zgodovini in predvsem dialektologiji, urednik mnogih poljskih strokovnih časopisov in zlasti organizator sistematičnih kolektivnih raziskav poljskega jezika v okviru znanstvenih delavnic Poljske akademije znanosti. Teh nekaj informativnih stavkov je napisanih v njegov spomin in v zahvalo za vse, kar mi je bilo mogoče na Poljskem strokovnega spoznati neposredno ali posredno po njegovi zaslugi.

»Stari profesor Nitsch mi je bil od vseh profesorjev, kar sem jih srečal na Poljskem, najbolj všeč — in pogovora z njim ne bom nikoli pozabil,« mi je pisal kolega, ko se je vrnil s tečaja na Poljskem. Takrat se mi je zdelo malo nenavadno, da omenja kolega človeka, ki je na Poljskem predstavljal vsaj zadnja leta prej pojem, če je mogoče tako reči, rajši nekakšno posebljenje poljskega jezikoslovja, kakor pa čisto konkretno osebo. Kajti kljub temu da je sam vodil malone vse sestanke poljskih jezikoslovnih društev, vsa posvetovanja in je vedno tudi razpravljajal, je bila mnogo bolj kot njegova oseba slehernemu od njegovih učencev živa njegova znanstvena smer, težeča k sintezi: podati popolno sodobno znanstveno sliko poljskega jezika med slovanskimi jeziki, pokazati zgodovino jezika in njegovo družbeno vlogo ne samo kot sredstva literarnega izraza, predvsem pa podati današnjo in zgodovinsko podobo poljskih dialektov. Ker danes vsa poljska polonistika sledi temu osnovnemu načrtu, čeprav morda po drugih metodah, so ideje prof. Nitscha nekakšen ključ za razumevanje vsega, kar se danes dogaja v poljskem jezikoslovju.

Profesor Nitsch je bil droben, malce naprej sklonjen starček. Izza debelih stekel pronicav, nekako pričakujoč. Zelo mlad in živahen način govora. Zadnja leta svojega življenja skoraj ni več videl, vendar je vsakogar iz svoje okolice poznal po glasu. Do zadnjega je tudi ohranil odličen spomin, zato so mu pri delu lahko pomagali prijatelji in asistenti polonistike in slavistike s tem, da so mu hodili redno vsak dan brat najvažnejša dela iz sodobne polonistike, slavistike in splošnega jezikoslovja, še posebej tista, ki jih je potreboval za kakšno svojo novo študijo ali pa pri ponatiskovanju izbranih del, da je lahko opozoril na najnovejše stanje posameznih problemov. Na vseh številnih sestankih poljskih jezikoslovcev je sedel ves zgrbljen na predsedniškem prostoru in poslušal izvajanja ter živo vodil diskusijo. Če ga ni bilo, smo se vznemirjali in spraševali, ali je bolan.

Mladi znanstveni delavci so bili deležni vse njegove pomoči in priznanja. V njih je videl jamstvo, da bodo nekoč njegovi načrti uresničeni. Pred letom dni je na krakovski akademiji neka mlada asistentka branila svojo doktorsko tezo iz poljskega akcenta. Zanimiva tema in solidna obravnava sta na obrambo pritegnili vse uglednejše lingviste iz Poljske. Nad dve uri so razglabljali o novi sintezi, ki je po besedah prof. Nitscha predstavljala dokončno rešitev. Spominjam se, kakšno zadoščenje so bile za kolegico te besede starega profesorja in z njim tudi priznanja vseh drugih lingvistov, vseh posredno ali neposredno Nitschevih sodelavcev in učencev, ki jih je zavzetost starega profesorja združevala okrog problema — raziskave poljskega jezika — ne glede na starost ali znanstveno prepričanje in smer.

Nekaj posebnega je bila njegova zavest družbene in nacionalne odgovornosti. Ni bil apolitičen človek — nasprotno, družbena vprašanja so ga vedno živo pri-

zadevala; svoje misli je objavljajal in skušal v člankih s sredstvi znanstvenika jezikoslovca rešiti ta ali oni problem. Še lani spomladi so nas beli plakati pripeljali na predavanje starega profesorja v tradicionalno dvorano krakovske akademije. Problem: jezik Orawe in Spisza — obmejnega pasu med Poljsko in Slovaško, kjer se prebivalstvo čuti povečini Slovake, govori pa prehodni dialekt. Zapleteno vprašanje, ker ga z jezikovnimi merili res ni mogoče rešiti, čeprav je tako želel stari profesor, ki je vso dolgo dobo svojega raziskovalnega dela malone vsako leto dokazoval, da pripadajo obmejne pokrajine izključno Poljski. Tudi na tem zadnjem predavanju je stari profesor navajal stare in znane argumente. Z ognjem čudnega nacionalizma, ki je bil že skoraj več kakor samo nacionalizem. Čustvo, ki je zelo poljsko.

»Slovenščina je najtežji slovanski jezik,« mi je dejal, ko so me predstavili in sem se prvič z njim pogovarjala. »Vsaj najteže razumljiv.« In že se je spominjal profesorja Ramovša; pripovedoval je, kako zelo je občudoval njegovo delo, govoril o svojem prijateljstvu z njim. Pa o absolventih ljubljanske univerze, ki so se izpopolnjevali v Krakovu, zlasti o prof. Slodnjaku. In že so se vrstila vprašanja o Koroški, o Beneški Sloveniji, kako je tam z jezikom, kako ljudje govorijo, kako živijo, kakšne so šole in kakšna je skrb tujih oblasti za naše narodne manjšine. Na Poljskem o tem zelo malo vedo in še manj o tem sprašujejo.

Nekaj ur pred smrtjo je poklical k sebi svojo najožjo sodelavko iz krakovske dialektološke delavnice, mgr. Stamirowsko, da bi mu poročala o slavističnem kongresu v Moskvi in o problemih ruskih in ukrajinskih dialektologov. To je bilo 28. septembra. Pred letom dni so začeli izdajati delo, kateremu je posvetil vsa svoja podrobnejša raziskavanja: mali atlas poljskih dialektov. Prvemu bo verjetno sledilo še 16 zvezkov, za toliko imajo namreč gradiva. Delali bodo še najmanj deset let — in profesorjeva smrt dela ni zavrla. Novo vodstvo, ki ga je vzgojil sam stari profesor, in cela četa dobro pripravljenih in zavzetih sodelavcev je zaverovana v svojo nalogo. Prav v tem, da polonistične raziskave s profesorjevo smrtjo niso zaostale, je morda ena največjih zaslug profesorja Nitscha. Poljsko jezikoslovje je danes trdna in organizirana znanstvena panoga z dokaj raznovrstnimi družbenimi nalogami. Bilo bi preveč trditi, da je vse to izključno delo profesorja Nitscha, saj je v zadnjih petdesetih letih ustvarila tradicijo — na dovolj trdnih izročilih — cela vrsta znanstvenikov lingvistov, od Rozwadowskega in Baudouina de Courtenaya do profesorjev Loša, Szobera in drugih, vendar je neizmerna zasluga profesorja Nitscha prav v doslednem izpolnjevanju načrtov, ki si jih je zastavil že v začetku svoje znanstvene kariere, kakor tudi v vzgoji naslednikov.

Ravno veliko število poljskih jezikoslovcev v letih, ko so začeli razvijati polonistiko, je omogočilo že zgodaj delitev dela, raziskavanja na vseh področjih poljskega jezika, česar bi en sam človek ne mogel opraviti, pa tudi in predvsem dobro strokovno polemiko po številnih časopisih. Raziskavanja so se začela že v začetku tega stoletja predvsem v dialektologiji pa v zgodovini jezika, opisni gramatiki, v historični slovnici in slovarju. Iz vsega tega so že same po sebi sledile tudi študije stila in usmerjanje norm poljskega jezika. Prav širina raziskav in popularizacija znanstvenega dela sta povzročili že pred časom širino in vsestranskost osnovnega univerzitetnega pouka poljskega jezika kakor tudi dovolj globoko zanimanje poljske javnosti za jezikovne probleme in raziskave; materialno se to kaže v izredno velikih dotacijah za jezikoslovne raziskave, ki jim Jugoslovani skoraj ne moremo verjeti. Taka materialna pomoč, še bolj pa zanimanje javnosti sta vsekakor močna spodbuda za znanstveno ustvarjanje v poljski lingvistiki.

Tudi pri nas imamo podoben načrt — načrt profesorja Ramovša ob začetku njegovega znanstvenega dela in ob ustanovitvi Inštituta za slovenski jezik SAZU, čeprav so bila metodična vprašanja morda že v začetku drugače rešena, kar pa ni bistveno važno. Toda pri nas se ta vprašanja še vedno vrte kakor v začaranem krogu: univerzitetni pouk še danes, po toliko letih od načrta, upošteva le panoge, ki jih je še največ raziskal profesor Ramovš: historično glasoslovje in morfološko, na kar je pri nas skoraj izključno reduciran jezikovni pouk poleg nekaterih pomožnih disciplin, ki pa slike niti ne pogloblje, kaj šele da bi jo usmerile v sintezo. Seveda je posledica tega nezainteresiranost javnosti ali pa še bolj nevera, da bi naše osrednje institucije mogle dovolj avtoritativno rešiti vprašanja slovenskega jezika — in tu se začarani krog zapre; ni denarja in se dela malo ali pa vsaj ne tako, kakor bi bilo treba danes pri razvoju drugih znanosti.

Kako pa je začel prof. Nitsch? Najprej s sistematizacijo poljske dialektologije. V nasprotju s svojim učiteljem Malinowskim si je zadal nalogo, da bo podal sliko

poljskega teritorija v narečjih, vendar ne tako, da bi z zbiranjem materiala od vasi do vasi ustvaril nekakšen dialektološki mozaik, kakor je bilo v tradiciji, pač pa s sliko celih pokrajin, ki jo je pozneje sam ali s svojimi učenci dopolnjeval. Začel je s kašubskim dialektom — ker se od vseh poljskih razlikuje tako zelo, da so celo dvomili, ali je to še poljski jezik. Potem je po svoji vprašalnici pregledal vse glavne poljske dialekte in dal prvo poljsko dialektološko sintezo v Dialektih poljskega jezika, ki jih je objavil že 1913. Slika je docela lingvistična in čeprav obsega njegovo raziskovanje tudi etnografijo in jo močno upošteva, je to vendarle sekundarno, primarna je podoba fonetičnih, morfoloških in leksikalnih pojavov poljskih dialektov. Današnja poljska dialektologija se je iz te osnove razvila v dve veji, v lingvistično, ki je značilna za Nitschevo krakovsko šolo ter za prof. Stieberja v Varšavi, pa v tako imenovano etnografsko, tako značilno za delavnico, ki jo v Varšavi vodi prof. Doroszewski. Dialektologija je pri Nitschu predvsem sodobna, ker je za historično zelo malo kontinuiranih zapiskov, zgodovina jezika pa je predvsem zgodovina kulturnega dialekt. Razen dialektologije se je prof. Nitsch posvetil historični gramatiki poljskega jezika. Nekatere važnejše razprave kažejo zgodovino razvoja nekaterih poljskih oblik. Članek o velikopoljskem izvoru poljskega knjižnega jezika je zbudil dolgoletno, še daleč ne zaključeno polemiko. Vprašanje zgodovine kulturnega dialekt je zanimalo profesorja z več plati: kateri elementi so osnova poljskega literarnega, to je kulturnega dialekt, odnos knjižnega jezika do dialektov ter narobe: vplivi knjižnega jezika na današnje podobo dialektov, in podobno. Vse te vplive je študiral v fonetiki, morfologiji, zlasti pa v leksikonu.

Slovarsko delo — predvsem delo za zgodovino izrazov — je kronal z ustanovitvijo delavnice staropoljskega slovarja, ki raziskuje slovarsko gradivo v tekstih do konca 15. stoletja, potem slede delavnica slovarja 16., 17. stoletja, medtem ko ima skladišče gradiva za sodobni slovar knjižnega jezika najnovejše gradivo. Zamisel je v glavnem zasnoval profesor Nitsch, ki je sledil v tem prejšnjim raziskovalcem, tovarišem in učiteljem, tu zlasti prof. Lošu. Med vojno se je po vrnitvi iz taborišča ukvarjal s staropoljskim slovarjem, od tod po vojni tudi samostojna knjiga iz slovarske problematike.

Posebej važno torišče poljskih raziskav prof. Nitscha je bila nadalje propaganda jezikoslovja s poljudnimi izdajami in s tem oblikovanje jezikovne in jezikoslovne zavesti skupnosti. Pisal je o raznih vprašanih normativne gramatike, o stilu posameznih avtorjev, kakor o Mickiewiczzu, pa tudi o drugih, sodobnih pisateljih. Zanimivo je, kako v neki študiji postavlja za zgled Poljakom poljsko pisanje našega rojaka, prof. Moleta. Iz študij o rimah v poljski literaturi je videti, da je dobro poznal tudi literarno-teoretsko literaturo in poljsko književnost. Vsestranskost ga ni ovirala pri natančnosti navajanj in pri presojah. Časopisi, ki jih je urejal, so bili predvsem namenjeni znanstvenim krogom, popularni članki so morali biti točni, kajti popularnost je razumel le kot posredovanje resnice širokim množicam.

V teh nekaj vrsticah sem se mogla le površno dotakniti glavnih poglavij iz bibliografije profesorja Nitscha. Želela sem prikazati širino njegovega koncepta in skoraj zavistno občudovanje rezultatov njegovega dela: njegovo nenehno spremljanje poljskega jezikovnega izraza in s tem družbeno afirmacijo te humanistične vede v poljski kulturi in v vsem javnem življenju.

Breda Pogorelec

OBRAVNAVA BERIVA V OBVEZNI ŠOLI

Obnavljanje obveznega ali priporočenega beriva ni le veja pri pouku slovenščine, posebno, morda celo stransko področje, ki naj bi ga odpravili z nekaj urami med šolskim letom ali pa samo povedali, kaj morajo učenci prebrati, potem pa bi jih prepustili lastni iznajdljivosti. Obnavljanje beriva mora biti tesno povezano s poukom materinščine, saj je za vsestransko poznavanje jezika bistvenega pomena. Gre pa tudi za to, da usposobimo dijake za samostojnost in jim zbudimo ljubezen do lepe knjige; le tako se bodo lahko pozneje sami vživljali v njene lepote ter se izobraževali. Knjiga je še vedno najpomembnejše kulturno sredstvo, čeprav imamo tudi modernejša pomagala za izražanje duha in družbene rasti. Res čutimo pri otrocih manj zanimanja za branje, ker ga verjetno preenostransko obravnavamo, slabo izbiramo dela in se je morda tudi izrodil okus. Take in podobne slabosti bomo odpravili, če bomo porabili za obravnavanje več časa in brusili okus ne ob relativno dobrih, temveč ob najboljših delih, ki naj so v šoli tudi umetniško poustvarjena.

Branje umetniških del ima estetsko vzgojno in izobraževalno vrednost. Književno delo sloni na proučevanju duševnih in družbenih zakonitosti ter je rezultat fantazijsko prenetene stvarnosti, zato čustveno spoznavno vpliva na bralca. Pri njem se seznanjamo z določenim naravnim okoljem in stopnjo družbenega razvoja ter z ljudmi najrazličnejših značajev in usod, skratka z življenjem v vsej njegovi zapletenosti in razgibanosti, ki ga umetnik prikazuje v urejeni kompoziciji in z žlahtno besedo. Takšno vsestransko delo pa lahko razume in podoživi le izurjen bralec, ki se je tega že privadil. Tudi mnogi veliki umetniki kaj radi povedo o sebi, da so ustvarjali umetnine ob trdem, vztrajnem lastnem izpopolnjevanju. Kot za ustvarjanje pa je tudi za podoživljanje umetnine potrebna poprejšnja vzgoja, zato ne bi bilo prav, da bi branje in obravnavo povsem prepuščali dijakom ali pa jim dali samo nekaj napotkov. V prejšnjih učnih načrtih je bilo kaj malo besed o tej problematiki, medtem ko se je sedaj izčrpneje lotevajo. Gre za nekatere temeljne ugotovitve in navodila.

Branje priporočenih del naj bo sistematično in naj se pogloblja iz leta v leto; pri tem upoštevajmo prejšnje izkušnje, splošno kulturno rast dijakov, njihove težnje in sposobnost doživljanja. Književno delo jemljimo kot celoto in ga tako podajajmo. Obravnavanje in branje priporočenih del naj čustveno, estetsko in splošno vzgojno in izobraževalno bogati mladega človeka.

Ze otroci nižjih razredov bi se morali privajati na razumevanje leposlovnih besedil, pa so še v peti učenci, ki se na primer vse preveč mučijo z branjem, črkovanjem. Mnogi se iz knjig niti učiti ne znajo, nikor šele da bi bili vajeni čustvenega, estetskega, poustvarjalnega branja, kar je eden pogojev za resnično umevanje umetnine. Ze v tretjem razredu je na primer po novem programu predpisano, naj učitelj v razredu med letom prebere vsaj eno otroško knjigo, da učence uvede v branje. Pri tem mora z otroki ne samo obnavljati, ampak jih tudi seznanjati s posameznimi osebami in jih karakterno označevati. Opažajo naj tudi lepe opise in izraze, ki naj jih potem uporabljajo v svojem govoru. Ta zahteva je primerna tudi zato, ker s pridom nadomešča prehudo ukvarjanje s slovnico. V višje razrede naj bi torej učenci prišli že delno pripravljene: znali naj bi brati in se zavedali, da je obravnavanje priporočenega beriva resno šolsko delo, čeprav ga opravljajo predvsem doma. Med učenci je dosti takih, ki iz malomarnosti malo berejo, še bolj pa se je bati nekaterih starejših, ki se čutijo nekako vzvišene nad tem »klasičnim«
vzgojno-izobraževalnim sredstvom.

Med pogoje za uspešno delo spada tudi šolska knjižnica, ki je ponekod edina v kraju. Največkrat imamo premalo izvodov predpisanih del. Pomagamo si z razrednimi knjižnicami, povečamo seznam priporočenih del ali pa uvedemo branje po krožkih. Včasih se zadovoljimo z ogledom dramske predstave ali s poslušanjem radijske oddaje. Knjige imajo v učenčevih rokah kaj kratko življenje in mnogih na trgu ni več dobiti. V mnogočem se učenčev odnos do njih spremeni, če mu je prepuščena skrb za urejanje in izdajanje, zavijanje in vezanje pri tehničnem pouku. Ob nekaterih delih bi bilo lahko kaj več razlage, v Berilih pa več odlomkov, ki bi koristili za izhodišče.

Precej pisani, bolj ali manj uspešni so načini, kako obravnavati priporočena dela. Manj težav ima učitelj, ki je že pri posameznih krajših tekstih v Berilih pazil na vsestransko obravnavo in znal zbuditi dijakom spoznanja, ki so jim potrebna za samostojno delo. Neučinkovito je golo naštevanje predpisanih ali priporočenih del ob začetku šolskega leta. Če moramo v šoli navajati učence na smotrno učenje iz knjig, jih moramo tudi na branje umetniških del, in sicer postopoma, nevsiljivo, brez nepotrebnih podatkov. Pri tem je potrebna stalna previdnost, da nas ne bi ustaljeni načini zavedli na kriva pota. Vsekakor je prav, da v začetku leta obravnavamo zgleden primer. Če bodo učenci o obravnavanem delu še dolgo mislili in govorili, potem smo uspeli, kajti delo jih je zunanje in notranje prevzelo. O njem so si pridobili tako plastično podobo, da jim tudi prostor med vrsticami nekaj pomeni.

Za obravnavo imamo več poti: lahko vzamemo za osnovo tekst iz Berila in preidemo na delo v celoti; beremo in obravnavamo celotno delo v šoli; prepustimo obravnavo (ne branje) boljšim učencem in jo v šoli skušno izpopolnimo; prepustimo branje učencem, jim prej damo napotke, v šoli pa dela analiziramo ali pa tudi to naložimo dijakom. Kot osnova za delo nam lahko rabi tudi radijska oddaja, filmsko delo ali gledališka (operna) predstava. Marsikdaj bomo prav s tem poživilo zanimanje za literarno delo, zlasti tedaj, kadar bomo dijake prej primerno uvedli, pozneje pa izvedli primerjavo s knjižnim delom in poudarili značilnosti posameznih oblik. Ra-

dijsko oddajo lahko poslušamo v šoli (Pod svobodnim soncem) ali pa dijakom damo domačo nalogo (Veliko pričakovanje). Posebno veliko imamo bolj ali manj uspešnih filmov (Bratovščina Sinjega galeba, Gulliver med pritlikavci, Petnajstletni kapitan, Gavroche, Oliver Twist, Taras Bulba, Odiseja itd.). Manj je med priporočenim berivom gledaliških del (Županova Micka), če ne štejemo prirejenih iger (Domen, Sosedov sin itd.), ki pa jih moramo prav tako predočiti učencem. Organizacija ogledov je lahko raznovrstna, vendar smo odvisni od programov, ki šolskih potreb seveda ne upoštevajo.

Pouk materinega jezika je najprimernejši, če dijake uvajamo v modernejša izrazna sredstva in oblike. Nekateri se ob tem bolj razgibajo kot pri branju, kar seveda izkoristimo za nadaljnje delo in tako poživimo učne ure. Ob slabih primerih lahko povzdignemo vrednost izvirnega dela in odkrijemo neprimerne posnetke.

Vse to bomo koristno uporabili, če bomo upoštevali splošno raven in izkušnje učencev. Spočetka več našega vodstva, pozneje pa naj izstopa njihova individualnost. Vodstvo naj bo sugestivno, a naj ne pripelje do uniformiranosti mišljenja. V petem razredu lahko za začetek in ponazoritev dela preberemo nekaj črtic iz Solzic, v šestem Bratovščino Sinjega galeba, v sedmem Kmetske slike in v osmem Hlapca Jerneja. Čeprav že v nižjih razredih uvajamo poustvarjalno branje, učenci šele pozneje dojemajo ritmiko in melodiko stavka, ko že dokaj obvladajo tehniko branja. Dobro branje je že samo po sebi delna analiza umetniškega dela. Pred njim je treba narediti kratek uvod za razpoloženje in boljše razumevanje, po njem pa preiti na analizo, pri kateri moramo računati s celovitostjo učencevih vtisov, pridobljenih med branjem. Že medtem vplivajmo na učence, da bodo začutili, kaj je zlasti vredno natančneje opazovati, kje so posebno lepa mesta, kam naj obračajo pozornost. V petem razredu bomo tako spoznali fabulo in nosilce dejanj z najvažnejšimi lastnostmi, razbranimi iz dela. Domišljija se lahko v pogovoru do mile volje razgiblje. Na pamet se bomo učili posebno lepih opisov in bogatili besedni zaklad z novimi izrazi, vendar pa ne bomo maličili idejno estetske podobe, ki so si jo učenci ustvarili. V šestem bomo razširili analizo na razumevanje družbenih odnosov, katerih rezultat so osebe z določenimi lastnostmi in pogledi na življenje. Poglobljeno bomo razčlenjevali sredstva, ki jih uporablja pisatelj, da živo in plastično prikaže vodilno misel, ki ga je navdihnila, da je delo ustvaril. Učenec v sedmem bo to že razumeval, saj postaja kritični realist. V tem razredu bomo prehajali tudi na kompozicijo večjih enot, na psihološko zahtevnejše odlomke in spremljali potek dialoga. Pogledati je treba v umetnikovo delavnico, kajti tako vcepljamo v učence ustvarjalne spodbude. Opazovanje stilnih sredstev naj zbudi v dijakih še večje upoštevanje vsebinske vrednosti.

Po končanem osmem razredu naj bi imeli učenci kompleksen pogled v književno delo, ker se šolanje potem za marsikoga neha. Smiselno branje naj jim postane življenjska potreba. Posamezna dela naj razumevajo brez šepetalcev, morali pa bomo med letom še mnogakaj dopolniti in se spuščati v motivacijo, idejnost, stil in sestavo obsežnejših del. Doseči bomo morali, da se bodo znali vživljati v psihološko in čustveno raznovrstne položaje. To je zelo pomembno, ker je tudi od tega odvisen njihov prihodnji odnos do lepe knjige.

Po nekakšni zgledni obdelavi se začenja individualno delo z učenci. Usmerjali ga bomo glede na splošne zahteve in težnje posameznikov, glede na dosežene uspehe in neuspehe. Zlasti je važno, kaj dijaki berejo mimo priporočenega. Včasih bo treba obsežno analizirati več del, in sicer skupno ali po krožkih. Brez učiteljevega usmerjanja seveda ne bo šlo. Z analizo tipične plaže bomo povzdignili vrednost umetniškega dela, izboljšali dijakom okus in zavrli težnje po branju slabih del. Za zbujanje kritičnosti je treba poznati obe plati. Taka pot bo pripomogla, da bodo skrbneje izbirali dela, da jih ne bodo »žrli« in prelistavali. K smotrnemu delu spada tudi zapisovanje nekaterih posebnosti (ne ravno podatkov). Tu se kaj radi zadovoljimo z nekaj točkami (kot na primer: naslov, lokalizacija, vsebina, osebe, jezik in morda še kaj) ter stvar vsaj šabloniziramo in jo priskutimo učencem, če ne štejemo še drugih nevspečnosti (učenci prepisujejo drug od drugega, se izmikajo branju, enostransko ocenjujejo dela in izenačujejo njihovo vrednost itd.). Za začetek je sicer dobro, da po skupni vsestranski analizi dela najbistvenejše skrbno zapišemo, ker bo to dijaku pozneje koristilo za usmerjanje pozornosti pri branju drugih del, vendar se ne bomo omejili na standardne točke, saj tudi naša analiza ne bo taka. Pozneje to ni več potrebno, še manj pa so potrebni izključni izvlečki vsebin. Zapisovanje in kontrola prebranega naj bosta individualna. Za boljši pregled je zelo umestno, če ima učitelj dva zvezka: v enem naj bo seznam učencev s podatki o prebranih delih (naslov in čas, ko je

kdo knjigo prebral), v drugem pa seznam priporočenih del z imeni učencev, ki so tisto knjigo prebrali. Tako naj bi po možnosti spremljal učence iz razreda v razred. Če hočemo izvesti pri govornih vajah kratko kontrolo branja, se lahko naglo zvrste vsi, ki so prebrali na primer Jurija Kozjaka, kar je razvidno iz seznama. V tem primeru se zadovoljimo s pripovedovanjem vsebine, ker nam gre za kontrolo delovne discipline. Kadar ocenjujemo pridobljene vrednote ali globlje analiziramo posamezna dela, ne sprašujemo po vsebini, ampak se pogovarjamo o specifičnosti dela. Pogovor oživimo s tem, da delo, zlasti ilustracije, pokažemo vsemu razredu in najlepše odlomke preberemo. Seveda ne pozabimo razčiščevati stvari, ki so nekaterim meglene ali pa imajo o njih morda celo napačne pojme.

Naštejmo nekaj vprašanj, ki jih bomo zastavljali! Ste zasledili v Martinu Krpanu kak pregovor? Označite Iztoka po dejanjih in lastnostih! Kako je potekal pogovor med kmeti v Obrščakovi krčmi? Sestavite dispozicijo fabule v Velikem pričakovanju! Lokalizirajte dejanja Solzic! Opišite pisateljev odnos do živali! Ilustrirajte najpomembnejšo zgodbo! Označite prehojeno pot mladega Prežiha! Kaj je napisal Oton Župančič v predgovoru? Kakšen odnos je imela takratna oblast do Hlapca Jerneja?

Sprašujemo v smeri, ki smo jo nakazali pri zgladni analizi. Izogibati se moramo ozkosti in posploševanja. Ni na primer potrebno na vsaki stopnji zgodbo lokalizirati. Potek konkretnega pogovora naj spremlja tudi zapisovanje. Voditi nas mora to, da bodo dijaki sčasoma zapisali po svoji uvidevnosti vse, kar se jim je zdelo najlepše, kar jih je najbolj prevzelo in vznemirilo, vendar tako, da si bodo tudi ob zapiskih razvijali okus in občutek za lepo (splošno lice, razvrstitev, ilustracije). Vsak formalizem v obravnavanju tega vprašanja ima slabe posledice. Če se bomo oprijemali raznovrstnih delovnih oblik, branje in obravnavo del učencem ne bosta tako nadležna. Dosegli bomo, da bo knjiga postala vsakemu življenjska prijateljica.

Dušan Zgonec

Slovniske in pravopisne drobtine

REDKA DOSLEDNOST

Prebiram »Prosvetnega delavca«, glasilo združenj prosvetnih delavcev (št. 17/58), in berem o zaslužni prosvetni delavki: »Leto pozneje je postala član Zvezne komisije za reformo šolstva, nato še član zvezne podkomisije za obvezno šolo ter član zvezne podkomisije za šolanje učnega kadra... Je tudi zunanji strokovni sodelavec tega zavoda... jo je ta zavod predlagal za pedagoškega svetnika... Tovarišica... je tudi zunanji sodelavec našega republiškega Zavoda za proučevanje šolstva ter član Strokovnega sveta tega zavoda... Eno leto je bila honorarni direktor tega zavoda... V Mariboru je tovarišica... že več let član okrajnega sveta za šolstvo in predsednik okrajne komisije za reformo šole... Letos je postala tudi predsednik Pedagoškega društva Maribor... Do lanskega leta je bila... član republiškega Sveta za šolstvo...« Članek je podpisal D. H.

Berem in se čudim piščevi občudovanja vredni doslednosti. Recite, ali se vam ne zdi presenetljivo, da se mu ni niti enkrat zapisalo po slovensko: članica, sodelavka, predsednica, ravnateljica...

J. G.

RES — ZA KOGA PIŠEMO?

V prvi letošnji številki JiS nam F. Vernik zastavlja vprašanje, za koga pišemo, in z zgledi kaže, kako malo je doslej zaleglo vse naše prizadevanje. »Odgovorni naj vendar berejo tudi o jeziku,« pravi na koncu, in človeku se zdi to skoraj klic vpjiočega v puščavi. Tak občutek sem vsaj imel, ko sem bral v »Ljudski pravici« z dne 22. XI. 1958 v izjavi vidnega slovenskega pisatelja: »...gotovo se ni še nikoli s tako skrbjo pristopilo (!) k temu delu...«

Vprašanje je preobsežno, da bi se ga človek loteval v takem kratkem zapisu. Hotel bi mu le nekaj pripisati: skrbeti bi bilo treba, da nam ne bodo mogli reči, čes,

pometajte najprej pred svojim pragom! Uredništvo JiS mi, upam, ne bo zamerilo, če povem, da se mi ta ali oni članek našega mesečnika ne zdi brez večjih ali manjših peg. Če so že pisci površni, ali so potem uredniki preveč prizanesljivi, ali pisci pretrmasti? Zgledov bi ne bilo težko najti, naj navedem enega iz letošnje druge številke! Tudi zadnja slovenska slovnica še zmerom pravi: »Napačna je torej raba dovršnega sedanjika namesto dovršno preteklega časa v takile zvezi: V *Dunajskih sonetih Stritar obračuna z nasprotniki*. Dovršni sedanjik *obračuna* meri na prihodnost...« (211).

In vendar beremo v poročilu Jožeta Pogačnika »Knjiga o slovenski prozi«: »Ko *ugotovi* dispozicije in vnanje vzroke, ki so imeli za posledico izoblikovanje temeljnih prvin ustvarjalčeve osebnosti, se *posveti* vprašanju...« »Potem ko avtor *določi* tematske smeri slovenske proze v štirih jedrih (,) *opredeli* njene lastnosti« (JiS IV, 51, 52). Če uredništvo nima kakih novih pogledov na rabo dovršnega sedanjika, bi bilo moralo avtorja opozoriti, posebno ker se zdi prvi stavek slab tudi s svojim nemogoče zloženim oziralnim odvisnikom: »...imeli za posledico izoblikovanje temeljnih prvin ustvarjalčeve osebnosti«. Nesrečni vzroki, kaj so povzročili!

J. G.

EDINI — EDIN

Zgornja izraza sta si po obliki v razmerju določne in nedoločne pridevniške oblike iste besede. Pomensko in po vlogi pa sta se toliko razšla in ločila, da se mi za današnje pravilno pisanje zdi potrebno ločiti ju kot dvoje samostojnih besed, ki imata vsaka svojo družino. Lahko bi rekli, da je prva števnik, druga pridevnik.

V kakšnem razmerju je *edini* do števnik *eden*, saj sta si očitno v sorodstvu? Ali mu v vrsti števnikov ustreza kako posebno mesto? Števnik *eden* *éna éno* odgovarja na vprašanje *koliko?* kakor vsi glavni števniki. Naj nam to razmerje poskusijo razjasniti primerjave:

Koliko sinov je bilo pri hiši? *eden* *dvá* *trijé* *pét*

Koliko jih je padlo? *eden* *dvá* *trijé* *pét*

ali pa: (tudi: Kateri so padli) *edíni* *obá* *vsi* *trijé* *vseh* *pét*

Iz primerjave je razvidno, da nam za glavna števnik *eden* in *dvá* *edíni* in *oba* zaznamujeta isto izčrpnost kakor za druge števnike *vsi/vseh*; tega zaimka ne moremo uporabljati ne za *eden* ne za *dvá*, zato sta razvila ta dva števnik *eden* in *dvá* posebne oblike za izražanje izčrpnosti. Na vprašanje *koliko?* bom tudi tedaj, če hočem poudariti števnik, odgovoril *en sám*; če pa vprašam: kateri sin je padel materi?, bom odgovoril: *edíni*, saj je samo tega imela. *Edíni* je torej že po svojem osnovnem pomenu zmeraj določne, zato mora v tem pomenu imeti zmeraj določeno obliko. Rekel bi torej, da je *edíni -a -o* števnik s pomenom izčrpnosti in izključnosti drugega; števnik prav tako kakor *obá -é*. In kakšna je družina tega števnik? Samo sem sodijo: *edínec -nca m* in *edínček -čka m*, *edínka -e ž* v pomenu edini sin in edina hči. Stanje take sámosti lahko imenujemo *edínstvo -a s*; od tod imamo pridevnik *edínstven -a -o*; kaj pomeni pravzaprav ta pridevnik? Poskusimo na zgledu: to je *edínstven primer* v zadnjih 10 letih. Ali ni to isto kakor: to je *edíni primer* v zadnjih desetih letih? Je in ni, nekaj razlike je vendarle. Rekel bi: *edíni* primere šteje, *edínstven* jih označuje, to je lastnost primera, ki je edini; in ker bi tako lastnost včasih radi izrazili tudi s samostalnikom, je jezik naredil nerodno, ali vendar skoraj potrebno skovanko: *edínstvenost -i ž*. Tako edínstvo bi lahko imenovali tudi *edínost -i ž*, pa bomo videli, zakaj nam je beseda ta pomen tako popolnoma izgubila, da se ga zlepa ne zavemo več. V to družino sodi tudi *edínščina -e ž*, kar bi kazalo, da je kdaj obstajal tudi pridevnik *edínski -a -o* v pomenu našega ne posebno lepega *edínstven*; usoda vsega edínskoga je v osamelosti, kar je blizu siromaštva in bede, saj je veselje, podjetnost in moč v skupnosti, koder drug drugega podpirajo in si med seboj pomagajo. — Števnik *edíni -a -o* je zelo blizu nedoločnega zaimka *sám -a -o*: bil sem *edíni* iz vasi — bil sem *sám* iz vasi; seveda ta zamenjava ne gre povsod, gre samo tam, koder *edíni* bolj ali manj odgovarja na vprašanje *koliko?* (*koliko* vas je bilo iz vasi? — *edíni* sem bil — *sám* sem bil), ne pa tedaj, kadar *edíni* odgovarja na vprašanje *kateri?* (*kateri* je to rekel? — *edíni*, ki je bil tam, tu mi *sám* ne more rabi). Pač pa je *edíni* razvil tudi prislovno obliko *edíno* v pomenu *samó, lè: edíno (samó, lè)* tá je mogel biti; vse je prav, *edíno (samó, lè)* spi prerad itd.

Kaj pa *pridevnik edín -a -o*? Razvil se je iz števniškega pomena, to je kaj očitno; razvil pa je tako drugačen pomen in svoje zveze, da ga moramo ločiti od

števnika edini. Kaj nam pomeni? Predvsem povezuje več osebkov v enoto, skupnost, da so kakor êden — edini: *odbor je v tem vprašanju edin* = se ujema, strinja, je iste misli; *vsì so edini v tem, da . . . ; vsa družba je edina v želji po izletu; tudi on je edin z drugimi v hiši; vsi v hiši so si edini v želji po kopalnici*. To se pravi, da se več ljudi v kaki stvari strne v êno, da so kakor êden — edini v tisti stvari. Zato pravimo, da je med njimi *edinost* = soglasnost, strnjjenost, enotnost. Biti mora med njimi nekaj, kar jih strne, *edini*, zedinjuje; *ediniti* je torej glagolsko dejanje tega skupnega vprašanja med njimi; *edinjenje -a* s ljudi za kako zadevo je koristno delo. Namesto *edinost v družbi* beremo včasih tudi *edinstvo -a* s, vendar je to v tem pomenu tuje blago, naj kar ostane pri prvem pomenu; zakaj *edinstven -a -o* nam jasno kaže, kako nič ne more pomeniti v tej zvezi; če rečem: *to je edinstvena vez med njimi*, bom samo po sili razumel, da je to tista vez, ki jih *edini*; na prvi mah bom razumel, kakor da je to doslej neznan, nova, stoletja ali pa vsaj dolgo *edina vez*, ki druži ljudi; v pomenu zedinjujoč bi bila uporabnejša in razumljivejša beseda *edinosten*, kar pa je prav tako slabotna tvorba.

V tej zvezi naj omenim še izraz *edínica -e ž* v pomenu enôta, ki je ne moremo pametno nikamor vtakniti — ker je še čisto gorka in neorganska izposojenka iz hrvaščine. Zato bi je tu ne vtikal po sili ne pod prvo ne pod drugo obliko, marveč bi jo čisto samostojno uvrstil poleg onih dveh.

Po vsem tem je zame jasno, da je treba *edin* in *edini* obravnavati danes kot dvoje samostojnih besednih družin, ker samo tako moremo res natančno razumeti pomen posameznih besed. Če obe osnovi pomešamo, se pomeni zabrišejo in je raba besed meglena. Ali je jasno tudi drugim, to naj rzsodi in pove vsak sam. j-š-

O NAPAČNI RABI PREDLOGA NASPROTI

»Zavzel je dobrodušno stališče nasproti njemu«, »dobrodušno gledišče nasproti egiptovskemu predsedniku«. Na tako ali podobno rabo predloga *nasproti* trčimo pogosto v našem dnevnem časopisju. Očitno se take napake vtihotapljuje vanje pod tujim vplivom.

V navedenem primeru je neslovensko izražanje in še predlog *nasproti* je rabljen z napačnim sklonom in v pomenu, ki ga v slovenščini nima.

Da bomo bolje razumeli pomen tega predloga, si oglejmo tri sorodne besede: *proti*, *naproti* in *nasproti*. *Proti* in *nasproti* se rabita prislovno in predložno, *nasproti* samo prislovno.

Če pravimo: *proti* je predlog ali prislov, nismo dovolj natančni, kajti predlog *proti* se drugače izreka kot prislov *proti*. Predlogi nimajo samostojnega poudarka in se izrekajo z besedo, h kateri spadajo, kot enota, medtem ko imajo prislovi samostojen poudarek.

Predlog *proti* rabimo lahko v krajevnem (grem proti domu, napotili so se proti severu) ali pa v časovnem pomenu (bilo je proti večeru, proti mraku). *Proti* izraža tudi razmerje (kaj je to proti večnosti; ena proti petim). *Nasprotje* izraža ta predlog v primerih kot: Vedno dela proti meni. Borili smo se proti trikratni premoči.

Prislovno rabimo *proti* v primerih kot: Kdo je proti? Pojdi mu proti! V zadnjem primeru lahko rečemo tudi: Pojdi mu naproti!

Nasproti je predlog ali prislov. Kot predlog se veže z roditelnikom: *Nasproti* moje bajte je sezidal hišo. Sedel je nasproti svojega najboljšega prijatelja. V pogovornem jeziku slišimo pogosto v takih primerih nepotrebno tujko *vis-a-vis*.

Prislovno se rabi ta beseda v pomenu kot: biti komu nasproti (kar je isto kot: biti proti komu). Postavil se mi je nasproti (n. pr. tat, ki sem ga hotel odgnati).

Za *naproti* sem že prej navedel en primer. *Naproti* se rabi prislovno: Do križpota mi je prišel naproti (to je z namenom, da me prijazno sprejme ali mi pomaga, potemtakem s prijaznim namenom). Tega ne smemo zamenjati s stavkom: Na križpotu mi je prišel nasproti. Tu ni izražen prijazen namen. Po naključju sva se tam srečala, lahko pa se mi je približal celo s sovražnim namenom.

Zvezo »stališče nasproti njemu« oziroma »gledišče nasproti njemu« moremo zamenjati s predložno zvezo, v kateri je izraženo razmerje, morda s predlogom do: stališče, gledišče do njega (ali z glede: glede njega). Sicer pa je stavek: Zavzel je dobrodušno gledišče do egiptovskega predsednika kaj malo slovenski. Preprost človek bi dejal: Na egiptovskega predsednika gleda dobrodušno. Ivan Tominec

O POMENU PRIMANJKATI IN PRIMANJKOVATI

V mestih in industrijskih krajih nam primanjkuje 200.000, v vaseh pa 800.000 stanovanj. Tako smo brali v časopisu, pa jezikovno ni pravilno.

Smisel tega stavka naj bi bil: V mestih in industrijskih krajih imamo toliko in toliko stanovanj premalo ali: manjka toliko in toliko stanovanj. V čem je napaka, če pravim: nam primanjkuje?

H glagolu *manjkati* s predlogom *pri* sestavljena glagola se glasita: *primanjkat*i in *primanjkovat*i. *Primanjkat*i je dovršnik: Denarja mi je primanjkalo, to se pravi: denar mi je pošel. Denar mi je pošel, preden sem mogel ves dolg poravnati. Samostalnik k temu glagolu se glasi *primanjkljaj*, kar pomeni isto kot *tujka deficit*. *Primanjkovati* pa spada k tako imenovanim iterativnim ali ponavljalnim glagolom, ki izražajo, da se dejanje ponavlja. *Denarja mu primanjkuje* pomeni, da mu večkrat primanjka, zmanjka denarja. »Primanjkuje stanovanj« v omenjenem primeru nima pravega smisla. V citiranem stavku je ugotovljeno stanje, ki sedaj traja; stanje pa izražamo s tako imenovanimi trajnimi glagoli. V našem primeru je to glagol *manjkati*; zato bomo stavek takole popravili: V mestih in industrijskih krajih nam manjka toliko in toliko stanovanj ali pa: imamo toliko in toliko stanovanj premalo.

Ivan Tominec

VELESILA

Velesila ni ljudska, temveč umetna, narejena beseda. Vzorec zanjo je bila nemška beseda »Grossmacht«. Sila pa tudi ni isto kot moč. Namesto konjska sila pravimo danes pravilneje konjska moč. Tako tudi beseda *velesila* po moje ni prav dobra, res pa je, da je bila nekaj časa udomačena. Danes pa že govorimo rajši o majhnih, srednjih in velikih državah.

Ivan Tominec

RAZZLOGOVANJE, TUJKE IN LOKALIZMI...

1. Pri *razzlogovanju* besed si še nismo na jasnem, ko ločujemo *soglasniško skupino*: k drugemu zlogu denemo tisti del te skupine, ki more začeti novo nesestavljeno slovensko besedo. To je v glavnem v redu. A kako naj zagovarjamo v Slovenski slovnici 1956 na strani 53 takole dvojnost: *po-le-tje* (pod točko 1), pa: *vzdig-ne* (pod točko 2); in podobne primere: *pred-sed-nik*, ali naj ločujemo *pred-se-dnik*, kakor nam veleva primer *po-le-tje*? Zdi se, da bi morala slovnica določno povedati, da mora pri ločevanju soglasniške skupine ostati koren besede *cel*, torej: *pred-sed-nik* in ne: *pred-se-dnik*, *po-let-je* in ne (kakor je v slovnici!): *po-le-tje*. Kaj menijo k temu slovničarji? Učenci po šolah se z učitelji vred tu begajo.

2. Ivan Matičič navaja rabo nekaterih *tujk in lokalizmov* ter različen okus ob njih rabi. Pripomnil bi le: pred tridesetimi in več leti smo prav tako razlikovali tuje izraze: *cajt* za čas, *cajtenge* za časopis itd. Kaj bi našteval še več! Danes nam je že v *navadi*, da nas te tujke več ne motijo, saj so jih povsem premagale lepe slovenske besede.

Da smo v zadnjih tridesetih letih toliko napredovali, je nedvomno zasluga šole in pa seveda časnikarjev in pisateljev. Prepričan sem, da bi lahko tako sčasoma v šoli pri tujkah, ki jih navaja Matičič, napredovali, da bi nam nihče več ne razlagal, da občuti kaj drugega, če reče *tujko* ali slovensko besedo, kakor tega več ne občutimo ob izrazih *cajt* — čas. Tu gre predvsem za splošno *navado* v pogovornem jeziku, za uveljavljenje, *ponašanje domačega izraza* v pismeni in ustni rabi.

3. Tu bi pritaknil tudi vprašanje, ali ne bi kazalo celo v ljudskih pesmih, ki jih imamo Slovenci toliko in nam stalno udarjajo na ušesa (po radiu in petju drugje), vsaj delno, kolikor bi ne motilo ritma, spremeniti tujke: *pušelj* — *šopek*. Če se ne motim, je nekaj poskusov že bilo v tej smeri.

E. Boje

Opomba uredništva. V drugi in tretji točki je treba piscu pritrditi. Kar zadeva zlogovanje besed, pa tole: Seveda bi bilo prav, če bi bila slovnica dosledna. Vendar je treba pibiti, da imamo drugačno pravilo za *razzlogovanje* nesestavljenih in sestavljenih besed. Seveda je vmes tista širokosrčna opazka: kadar se sestave zavedamo. Videti je, da se celo sestavljalci slovnice zmerom ne zavedajo sestave.

A. B.

Naročnike,

ki še niso poravnali naročnine, lepo prosimo, naj to čimprej store!

